

HUMANIST

MAANDBLAD OVER HUMANISME

Boeren gaan ecologisch

Jo Groebel
over de invloed
van televisie
op de kijker

Pesten op school
Jennen, treiteren
en doodzwijgen

Als pleegouder
zie je en merk je
dat je goed doet

STICHTING W.Z.R. EINDHOVEN
WONEN • ZORG • REACTIVERING

Stichting W.Z.R. Eindhoven is een instelling op algemene grondslag, waar ouderen en langdurig zieken wonen, verzorgd en verpleegd worden.

Van de Stichting maken deel uit:

* het somatisch verpleeg- en verzorgingshuis Peppelrode, met een dagcentrum en een aantal wijkfuncties

* het psycho-geriatriesch verpleeghuis De Passaat.

In voorbereiding is het multi-functionele zorgcentrum Brunswijk.

Omdat onze humanistisch raadvrouw gebruik wil maken van de OBU-regeling, komt er bij de afdeling geestelijke verzorging per 15 mei 1996 plaats voor een

HUMANISTISCH RAADSMAN/-VROUW voor 24 uur per week.

Globale samenvatting van de werkzaamheden

- het bieden van geestelijke verzorging aan bewoners vanuit de humanistische gedachte
- begeleiden van verplegend en verzorgend personeel en vrijwilligers
- het vormgeven van bezinningsbijeenkomsten en gespreksgroepen
- deelnemen aan overlegsituaties
- onderhouden van externe contacten

Wij vragen hiervoor

- iemand met inlevingsvermogen in de visie en belevingswereld van de individuele bewoner
- bereidheid tot samenwerking met de R.K. en P.C. geestelijk verzorgenden
- bereidheid tot samenwerking met medewerkers van andere disciplines
- een man/vrouw met een afgeronde opleiding aan de Universiteit voor Humanistiek, voorheen Humanistisch Opleidingsinstituut
- inhoudelijke benoeming tot humanistisch raadsman/-vrouw door Humanistisch Verbond

Arbeidsvoorwaarden

De arbeidsvoorwaarden zijn conform de CAO-Ziekenhuiswezen. Inschaling vindt plaats in de FWG-schaal 60.

Informatie

Alle gewenste informatie wordt u graag verstrekt door de huidige humanistisch raadvrouw, mevrouw L. Avenarius, of door de sectormanager Behandeling en Begeleiding, waaronder de dienst geestelijke verzorging ressorteert, de heer C. Peeters. Zij beiden zijn bereikbaar bij verpleeghuis Peppelrode via de secretaresse van de sector, mevr. G. Backes, tel. 040-433800, toestel 310.

Schriftelijke sollicitaties

Tot 14 dagen na het verschijnen van dit blad kunt u uw schriftelijke sollicitaties richten aan:

Stichting W.Z.R., t.a.v. de heer C. Peeters, Postbus 90005, 5600 PA Eindhoven.

Speciaal jubileumnummer van de Humanist

Begin december verschijnt weer het speciale kerstnummer van de Humanist. Dit jaar is het thema 'Samen Leven'. Het wordt een bijzonder jubileumnummer omdat Humanistisch Verbond en Humanitas 50 jaar bestaan. Daarom in dit kerstnummer een apart katern waarin een beeld wordt gegeven van de vele activiteiten van beide verenigingen.

Het onderwerp 'Samen Leven' dus. De mens is primair een sociaal wezen: hij/zij heeft anderen nodig. Toch lijken saamhorigheid en solidariteit in onze samenleving naar de tweede plaats te zijn verdrongen. Waarden als zelfontplooiing en zelfbeschikking voeren de boventoon; het proces van individualisering lijkt te ver opgerukt. Veel mensen voelen zich buitengesloten, ze kampen met eenzaamheid en vervreemding. Terug naar de knellende sociale verbanden van oudsher wil niemand.

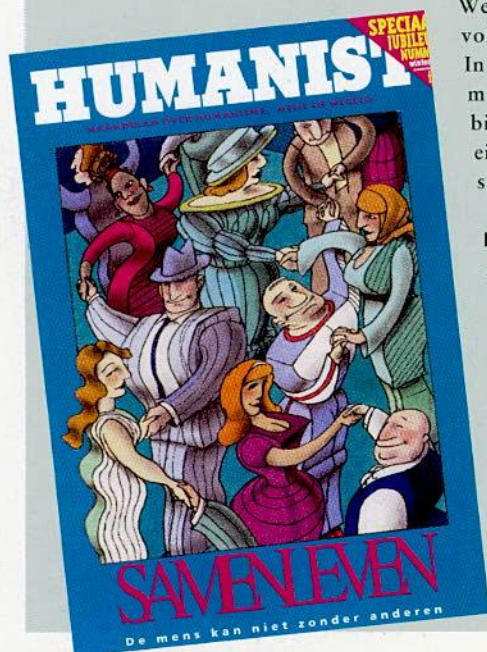
Wel zijn mensen op zoek naar nieuwe vormen van verbondenheid en solidariteit met behoud van voldoende ruimte voor het individu.

In dit themanummer over Samen Leven komen veel vragen aan de orde. Hoe leer je samen leven met elkaar? Wat geef je op om samen te kunnen leven? Is het mogelijk om individu te blijven binnen een groep? Wanneer gaat samen leven knellen? En: Verdraag je je medemens - of is het eigenlijk onverschilligheid? Wanneer wordt het haat? Hoe kunnen we het beste met elkaar samen leven in het multiculturele Nederland?

De inhoud Veel interviews. Met de socioloog Wouter Gomperts over sociale fobies als barrières voor het samen leven, met pedagoge Els Lodewijks-Frencken over de vraag hoe je kinderen kunt opvoeden tot mensen die in staat zijn om op een prettige manier met anderen samen te leven. En met veel mensen die op hun manier proberen samen te leven met anderen.

Ook in dit nummer reportages. Over het dorp Asperen, over een speciaal project waarbij jonge criminelen leren om samen te leven met de rest van de wereld en een reportage over de theatergroep Nultwintig waar multiculturele jongeren samen zingen, dansen en acteren. En een speciaal verhaal van Anil Ramdas over een gesprek tussen een Bussumse dame en een Turkse vader. Ook in dit nummer natuurlijk veel foto's en cartoons.

Het nummer zal ook overal in kiosken en boekhandels te koop zijn. Rond 10 december ligt dit speciale nummer bij u in de bus!

in dit nummer

Pesten op school

Op de meeste scholen wordt wel gepest, geijend, getreiterd en doodgezwegen. Het lijkt een verschijnsel van alle tijden en dus moeilijk te doorbreken. Soms neemt pesten echter zulke vormen aan dat ingrijpen noodzakelijk is. Het Humanistisch vormingsonderwijs boekt er succes mee.

PAGINA **26**

Televisie kijken

Jo Groebel is specialist in massacommunicatie en vertelt graag over de invloed die de televisie op ons heeft. Heeft u enig idee hoeveel invloed die dagelijkse stroom televisie-beelden heeft op uw wereldbeeld? Jo Groebel wel.

PAGINA **6**

Transplantatie

Onderzoekers bekijken of het mogelijk is om organen van dieren naar mensen te transplanteren. Een varkenshart bijvoorbeeld zou misschien best geschikt gemaakt kunnen worden voor de mens. Maar willen we dat

PAGINA **24**

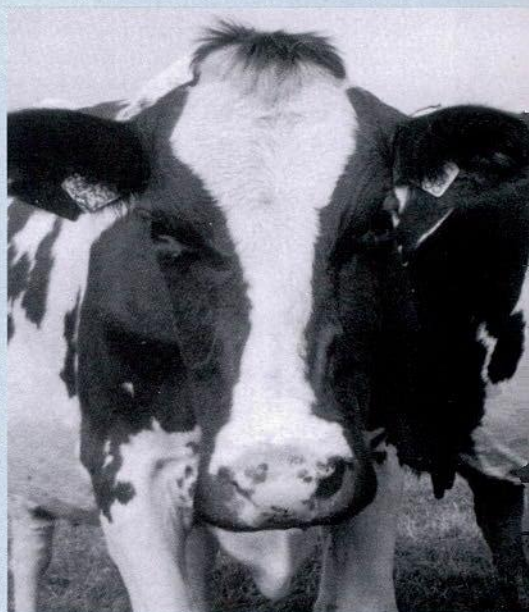

FOTO: CHRIS PENNARTS

Boeren gaan ecologisch

Voor sommigen was het vooral de weerzin tegen chemische middelen. Voor anderen speelde de maatschappelijke druk een rol. Er waren er ook die vooral de Derde Wereld niet wilden belasten met onze overschotten. Allen besloten om te schakelen naar ecologische landbouw.

PAGINA **12**

EN VERDER

Brieven	4
Ik en de ander	20
Radio en televisie	32
HV-Nieuws	31

FOTO: HH

Uw brief is van harte welkom. Maar schrijft u zo kort en bondig mogelijk (maximaal 200 woorden). Anders is de redactie gedwongen uw brief in te korten.

Hoezo zieltjes winnen?

Reactie op Harry Kunneman naar aanleiding van een interview met hem in de Humanist van september.

Geestelijke verzorging is niet gebaseerd op de verzuilde samenleving. Verzuiling is het verschijnsel dat de meeste maatschappelijke organisaties zich rond een levensbeschouwing organiseren. Nu veel van deze organisaties zich van geestelijke genootschappen losmaken verdwijnen daarmee niet de verschillende levensbeschouwingen.

De ervaring van de werkvelden is dat nog steeds zeer veel mensen op basis van eigen levensbeschouwing naar een geestelijke verzorger vragen. Het is niet een kwestie van 'kun je mensen aanspreken alsof ze behoren tot een genootschap of een levensbeschouwelijke stroming'. Dat mag voor prof. Kunneman gelden, laat hij vooral niet generaliseren. Geestelijke verzorgers beantwoorden aan de vraag van mensen die, ook anno 1995, op hun levensbeschouwing aangesproken willen worden.

Het is niet de eerste keer dat Kunneman suggereert dat raadslieden overal potentiële Humanistisch Verbond-leden zien (in Rekenschap spreekt hij van zieltjes te winnen). Laat hij eens voorbeelden, namen noemen! Waar, bij welke activiteit van het Humanistisch Verbond liggen acceptgiro's voor het lidmaatschap klaar?

Ik werk nu zestien jaar full-time in een ziekenhuis en het is slechts éénmaal voorgekomen dat een patiënt lid is geworden van het Humanistisch Verbond. Deze ex-patiënt heeft nu een be-

stuursfunctie in de gemeenschap. Verder is er ooit eens iemand geweest die terminaal was en een bedrag van f 100,- heeft gedoneerd aan het Humanistisch Verbond. Sommige ex-patiënten wonen wel eens de bijeenkomsten bij van de gemeenschap.

Ik weet dat mijn collega's ook dergelijke ervaringen hebben. Wat zoekt de heer Kunneman op een universiteit die voortgekomen en gebaseerd is op de door hem zo verfoeide 'verzuilde samenleving'? Die juist in stand wil houden wat hij zo heftig bestrijdt? Geestelijke verzorging die bij een bepaalde levensovertuiging past. Wat bracht hem ertoe ooit te solliciteren? Was hij niet op de hoogte van de doelstelling van de Universiteit voor Humanistiek?

Ida A.H.T. Bunte, humanistisch raadvrouw Reinier de Graaf Gasthuis (Delft)

Het impliciet humanisme van Harry Kunneman

In de Humanist nummer 6/7 lezen we bij Desmond Morris dat "de oerdriften in de mens niet zijn te verloo-chenen". Als je de krant leest of het nieuws op de tv volgt is dat wel duidelijk. Als hij het over religie heeft en je leest over hoofddoekjes, een crucifix aan de wand en wat fundamentalisten verder denken en doen kun je blij zijn, hier te wonen en nu te leven. Maar als Tanny Dobbelaar prof. Kunneman aan het woord laat in de Humanist nummer 8/9 dan vragen we ons af, of hij wel eens een krant inkijkt of het nieuws hoort en ziet. "Burgers buigen niet langer voor autoriteiten." En Frankrijk dan?

Vroeger- Joegoslavië? Afrika? "Bij het open individualisme gaat het niet om ruimte nemen voor jezelf maar om ruimte krijgen". Mogelijk zijn wij hier wat toleranter dan over de grens: abortus, euthanasie, drugs, homo's. Maar sinds wanneer is dat het geval? En hoelang mag het nog duren? Straks moeten we 'Europa' zijn en europees denken en doen!

Tanny Dobbelaar verwijst in haar artikel naar een betoog van prof. Kunneman in Rekenschap van juni: 'Impliciet en expliciet humanisme, notitie over de toekomst van het HV'. Dat betoog is moeilijk te volgen. Rekenschap is een wetenschappelijk tijdschrift - en dat zullen de lezers weten! Kunneman meent dat we het expliciet (= uitgesproken) humanisme nu maar achter ons moeten laten en over moeten stappen op impliciet (= omvattend) humanisme: niet praten maar poetsen! Aan de werken zal men de werker (her- of er)kennen! Aan richtlijnen van bovenaf is dan geen behoefte meer en een eventuele, humanistische zuil kan naar een museum voor oudheden.

Er is echter naar onze mening een aspect, dat Kunneman over het hoofd lijkt te zien. Als ergens (centraal) een beslissing genomen moet worden kan een willekeurige humanist niet individueel optreden. In dat geval is er een vertegenwoordiging nodig die verantwoording aflegt aan die individuen. Hetzelfde geldt in het geval de buitenwereld op de hoogte gebracht moet worden van humanistische opvattingen of wanneer buitenstaanders inlichtingen wensen over 'het' humanisme.

Kunneman: "De financiële basis (van het HV) is tot op zekere hoogte die van een theemutsencultuur en het is begrijpelijk dat het HV daar om pragmatische redenen voor kiest". Een verder: ".... En dan niet bij de uitgang acceptgiro's klaarleggen ten bate van de club". In Rekenschap van juni deelt Kunneman mee dat hij donateur van het HV is geworden. Waarom geen lid? (Dan mag je meebeslissen!) Evenals een centraal orgaan is er een penningmeester nodig die de onvermijdelijke uitgaven bijhoudt en de daarvoor noodzakelijke penningen inzamelt - in de vorm van contributie van leden (en donateurs!) en andere bijdragen. Ziet Kunneman daar een andere oplossing voor - im- of expliciet? Wij zijn zeer benieuwd, vooral - hoe de visie van Kunneman verder uitgesponnen zou kunnen worden.

Naar onze mening is er nog een ander soort humanisme namelijk het 'bazuin-humanisme', vooral te onpas geuit door mensen die humanistische geluiden afgeven maar zich niet realiseren dat de lading niet gedekt wordt, dat ze eventuele gevolgen niet overzien. Dat humanisme kan meer kwaad dan goed doen - om met Rob Tielman te spreken: "iets is niet humanistisch omdat er humanistisch op staat" (Rekenschap september). In dat verband nog de opmerking, dat naar onze overtuiging de beginselverklaring van het HV te weinig bekend is. Waarom kan deze niet als regel opgenomen worden in alle publikaties van het HV? "Frappez toujours!"

A. en H. Brolsma (Heiloo)

Kom naar Utrecht en beslis mee!

Op 25 november houdt het Humanistisch Verbond zijn algemene ledenvergadering (ALV) in de congreszaal Irene, hal 8, van de Jaarbeurs in Utrecht. De dag bestaat uit twee delen, die u allebei, maar ook afzonderlijk kunt bijwonen. 's Morgens, van 10.00 tot 12.30 uur, is het eigenlijke vergadergedeelte. Dan worden de jaarverslagen en beleidsplannen van het Verbond en zijn werkstichtingen besproken, samen met het financiële verslag 1994 en de begroting 1996. 's Middags, van 14.00 tot 16.30 uur, staat een maatschappelijk onderwerp ter discussie: Arbeid en zingeving in 2010. Als lid kunt u met stemrecht aan de vergadering deelnemen. Hebt u zich niet opgegeven, maar besluit u om alsnog te komen, dan helpt u de organisatie door uw komst even telefonisch door te geven. Bel 030-2392100 in Utrecht. U ontvangt dan ook de vergaderstukken. Zie voor uitvoeriger informatie over de procedure van de ALV de vorige twee uitgaven van de Humanist.

Arbeid en zingeving in 2010
Arbeid en zingeving in 2010: naar een humaan arbeidsbestel in de volgende eeuw. Daarover gaat het middagedeelte van de Algemene Ledenvergadering van het Humanistisch Verbond. Betaalde arbeid is voor veel mensen belangrijk. Het geeft inhoud aan je leven en verschaft een financiële basis. Nieuwe ontwikkelingen op het terrein van de arbeid, zoals flexibilisering, automatisering en tele-werken brengen onzekerheden: kun je de veranderingen bijhouden en zal je je baan behouden? Aan werknemers worden steeds hogere eisen gesteld. Wie uit de boot valt, dreigt aan de rand van de samenleving terecht te komen. Belangrijke vragen dienen zich aan: Wordt de werkloosheid ooit teruggedrongen? Moet er steeds meer werk door steeds minder mensen worden verricht? Welke ontwikkelingen kunnen we voorzien en over welke mogelijkheden beschikken we om een rechtvaardige samenleving te creëren?

Paul de Beer, beleidsmedewerker van het Sociaal en Cultureel Planbureau, beschreef in het Sociaal en Cultureel Rapport 1994 verschillende scenario's voor de toekomstige arbeidsmarkt. Flexibiliteit en marginalisering zijn voor hem sleutelbegrippen. Hij zal dit in een lezing toelichten. Arjo Klammer, hoogleraar economie van de kunst en cultuur aan de Erasmus Universiteit, geeft hierop zijn reactie.

Reacties komen ook van een panel, met: Arie den Broeder, adviseur sociaal beleid; Douwe van Houten, hoogleraar sociaal beleid, planning en organisatie aan de Universiteit voor Humanistiek; Klariet Bolle, lid vroegere HV-werkgroep marginalisering en nu actief in werkprojecten voor jongeren; Marleen van Bijnen, loopbaanadviseur; Kees Korevaar, beleidsmedewerker Industriebond FNV; Pieter Hofstra, lid Tweedekamerfractie VVD en Jan Marijnissen, lid Tweedekamerfractie SP.

DE VISIE VAN TOM

Jo Groebel over de invloed van televisie op de kijker

Geven televisiemakers de realiteit weer?
Of spiegelen ze ons een fictieve wereld
voor die vervolgens realiteit wordt?

Volgens Jo Groebel bepalen televisie-
beelden voor een groot deel ons wereld-
beeld. Televisiemakers moeten daarom
hun sociale verantwoordelijkheid onder
ogen zien. Maar ook wij, de kijkers,
moeten ons verantwoordelijk gaan voe-
len voor de beelden die we consumeren.

Een gesprek over zappen, realitytv en
media-ecologie met de man die op 12
december de twaalfde Socrateslezing zal
houden.

Televisie presenteert d als catastrofe

DOOR MARJAN SLOB

FOTO: GOOS VAN DER VEEN HH

werkelijkheid

"Televisie is een prikkelmachine geworden. Wat er vroeger zo aardig aan was, de goede afwisseling van informatie en amusement, dreigt helemaal teoor te gaan. Kijkers krijgen nauwelijks informatie meer. Maar ze denken nog wel dat de televisie hen informeert. Dit *a-symmetrische contract* tussen televisiemakers en televisiekijkers is een groot en serieus probleem. Zo sprak ik onlangs met een programmamaker van één van de commerciële stations. We

hadden het over een 'documentaire' waarin de kwaliteiten van een bepaald geneesmiddel werden belicht. De maker zei: "De kijker snapt heus wel dat dit programma is betaald door de fabrikant van het geneesmiddel." Ik zei: "Dat snapt de kijker niet."

Hoogleraar massacommunicatie Jo Groebel (1950) is een druk man. Tussen een stafvergadering en een hoorcollege in, heeft hij tijd gemaakt voor de

Humanist. In driedelig kostuum - hij moet die middag nog naar een receptie van de Duitse ambassade - gaat hij me voor naar zijn werkkamer op de Universiteit Utrecht. "Je vindt het niet erg dat ik nog even twee telefoontjes pleeg hè?" Het worden er drie. Tijdens het gesprek gaat de telefoon nog enkele malen: Nova, de radio, de organisatoren van een symposium dat hij die week zal voorzitten. "Sorry, sorry," lacht hij beminnelijk. "Waar waren we ook weer?" En in zijn licht Duitse tongval vervolgt hij snel zijn verhaal over de invloed van de media op ons leven.

"De keuzes van de media bepalen voor een groot deel het wereldbeeld van de kijker. Onderzoeken wijzen dat onduidelijk uit. Omdat de televisie veel plaats inruimt voor berichten over misdaden en gewelddadige conflicten, overschat de kijker systematisch de waarschijnlijkheid van geweld. Kijkers krijgen het gevoel dat geweld iets heel natuurlijk is, iets waar ze zelf nauwelijks iets aan kunnen doen. Oorlog lijkt onontkoombaar. Sommigen concluderen er zelfs uit dat ze, gegeven de wereld waarin ze leven, wel gewelddadig moeten optreden."

Zelfs het nuchtere nieuws, dat nog niet meer is dan een selectie van de feiten, maakt dus al dat mensen de kans op een gewelddadige situatie stelselmatig te hoog inschatten. Dat geldt ook voor hem zelf, geeft hij toe. "Onlangs ging ik voor het eerst naar Brazilië. Ik had me een voorstelling gemaakt van een exotisch maar ook crimineel oord.

Eenmaal daar bleek er echt niet achter elke boom een misdadiger te schuilen. Het grappige was dat Brazilianen tegen mij zeiden: "U bent Duitser? Wij zouden nóóit naar Duitsland gaan. Het is bekend dat je daar als buitenlander gelijk wordt aangevallen zodra je uit het vliegtuig stapt." Zo zie je hoe het werkt: deels klopt dat beeld van Duitsland natuurlijk wel, maar het is sterk overdreven. Het overgrote deel van de mensen gaat nog steeds vreedzaam met elkaar om. Maar dat feit valt weg tegen de enorme aandacht die uitgaat naar gewelddadige gebeurtenissen."

Geweld is een middel om de aandacht van de kijker te trekken, constateert Jo Groebel. Hij vertelt over een free-lance journalist die in Tsjetsjenië aankwam op het moment dat daar een wapenstilstand heerste. De journalist kon geen beelden maken die zouden verkopen, trok daarop zijn cheque-boek en huurde een paar schutters. "Door zo'n ingreep vallen er wel echte doden. Hier zie je weer die vermenging van fictie en realiteit: door te berichten over een evenement, verander je het evenement zelf."

Kijkers krijgen het gevoel dat geweld iets heel natuurlijks is, iets waar ze zelf nauwelijks iets aan kunnen doen. Oorlog lijkt onontkoombaar.

De laatste jaren vermengen de traditionele genres op de televisie zich. Programma's als 06-11 Weekend, De Deurwaarder of AMC-tv, tonen een 'echte' misdaad of een 'echt' ongeluk, dat eventueel deels is nagespeeld. Toch zijn het geen documentaires, omdat de regisseur van dit soort *reality-televisie* technieken uit misdaadfilms gebruikt om de voorvallen te dramatiseren. De 'werkelijkheid' wordt gepresenteerd als catastrofe.

Jo Groebel, in rappe zinnen: "De omroepen zenden zulke feitelijke ongevallen en misdaden uit vanwege de amusementswaarde, en niet ter informatie. Tenminste, dat is mijn sterke vermoeden. Want waarom zouden ze de gebeurtenissen anders zo dramatiseren?" Wij kunnen nog heel goed het onderscheid maken tussen televisiebeelden die een realiteit weergeven en beelden

die verzonnen zijn. Nederland is in dat opzicht 'bijzonder verlicht', meent hij. Maar er zijn 'genoeg' onderzoeken die erop wijzen dat die scheiding tussen waarheid en fictie na verloop van tijd vervaagt. "Na een paar jaar weet de kijker niet meer zo goed of de televisiebeelden die hij of zij zich herinnert nu 'waar' waren of niet. Mijn inschatting is dat die verwarring groter wordt naarmate de herinnerde beelden langer geleden zijn uitgezonden."

Daarom ook dat stereotiepe afbeeldingen van bijvoorbeeld vrouwen, zwarten en homoseksuelen in *soaps* en speelfilms niet onschuldig zijn. De kijker weet tijdens het kijken wel dat deze karakters verzonnen zijn, maar de fictieve karakters worden in het hoofd van de kijker 'reëler' naarmate het langer geleden is dat ze op de televisie te zien waren. Televisie geeft zodoende vorm aan maatschappij en werkelijkheid.

Reclamemakers en televisiestations dragen dan ook een grote verantwoordelijkheid, meent Jo Groebel. "Ik wil daar niet over kankeren - zeg je dat zo in het Nederlands? - ik vind alleen dat we ons van dergelijke processen bewust moeten zijn. Geven televisiemakers de realiteit weer? Of spiegelen ze ons een fictieve wereld voor die vervolgens realiteit wordt?"

Maar ook wij, de ontvangers van al die televisiebeelden, dragen verantwoordelijkheid, vindt Jo Groebel. De tijd is rijp voor een ethiek van het *consumeren* van televisiebeelden. En daar wil hij het kijkende publiek op een bijzondere manier op wijzen. "Tijdens de wetenschapsweek, krijgt elk jaar een wetenschapper de kans om op televisie een experiment te maken. Dit jaar ben ik daarvoor uitgenodigd", vertelt hij glimmend. "Volgende week [de week van 8 tot 14 oktober, red.] komt er in de televisierubriek Nova een discussie. De kijkers krijgen te horen dat dit een voorbeeld is van 'interactieve televisie'. Ze kunnen bellen en de loop van de discussie beïnvloeden. De discussie onttaardt in een conflict; de gesprekspartners dreigen elkaar letterlijk in de haren te vliegen. Moet de gespreksleider fysiek geweld zien te voorkómen? Kijkers kunnen hun mening geven door een ééntje of een tweetje op hun telefoon in te drukken."

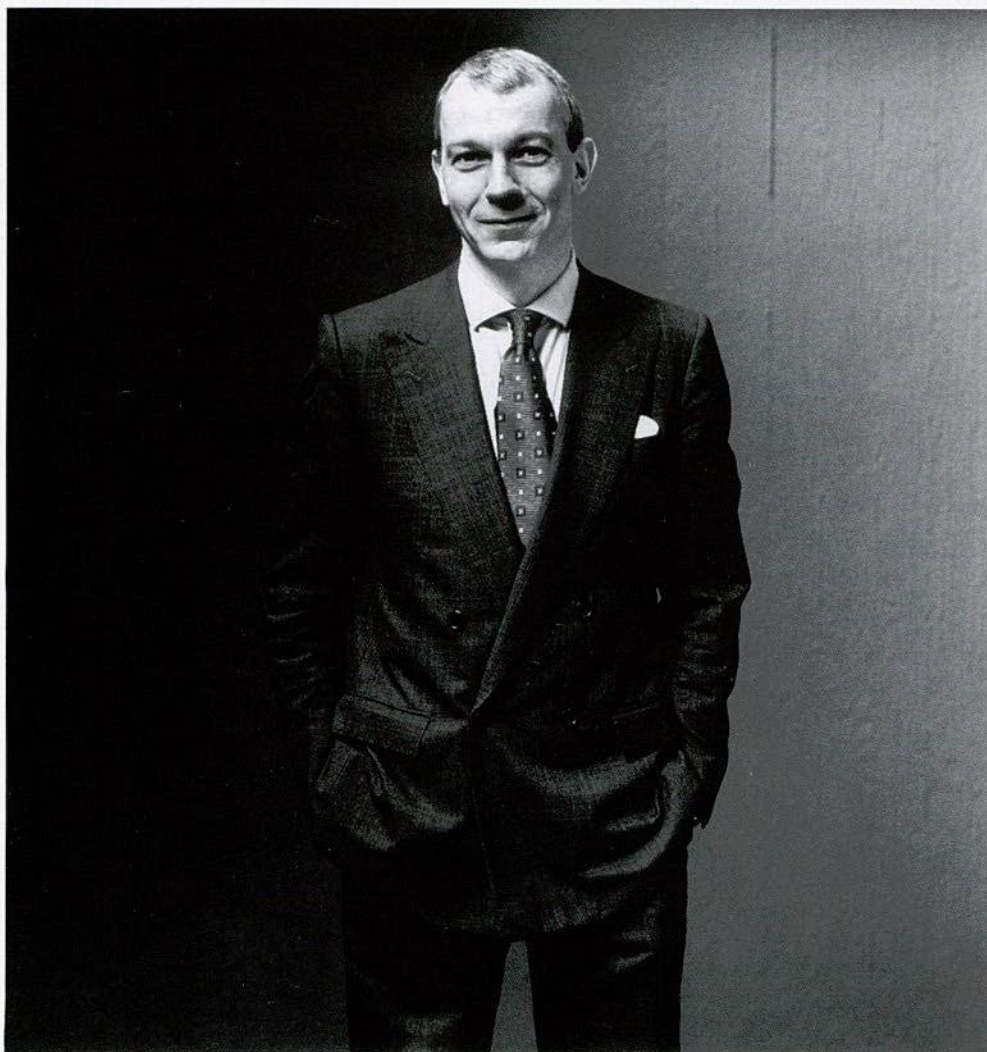

FOTO: MARION ROSENDAHL

"Nee, de kijkers worden niet echt bedrogen. We zeggen niet dat de discussie *live* is. Maar we suggereren het wel, door de manier waarop we filmen, door de hele *setting* van de discussie. Nu zijn er twee mogelijkheden. Of kijkers geloven dat ze echt kunnen ingrijpen, of ze geloven het niet. Van de kijkers die het geloven, zal naar verwachting een vrij grote groep de boel uit de hand willen laten lopen. Bellen is immers tamelijk anoniem, wat het makkelijk maakt om je verlangen naar spektakel voorrang te geven aan je gevoel van sociale verantwoordelijkheid. Een bijkomende verwachting is, dat vooral de snelste bellers de ruzie graag zien ontaarden."

"Een hele grote kijkersgroep zal daarentegen niet geloven dat wat ze zien *live* is. Temeer niet omdat de kijkers naar Nederland 3 over het algemeen hoog-opgeleide mensen zijn. Hen willen we de volgende vraag stellen: 'Hoe wist je zo zeker dat het fictie was?' Tal van talkshows lopen immers écht uit de hand. In de Verenigde Staten is er zelfs eens een deelnemer aan een discussie doodgeschoten, ook al was dat

Het overgrote deel van de mensen gaat nog steeds vreedzaam met elkaar om. Maar dat feit valt weg tegen de enorme aandacht die uitgaat naar gewelddadige gebeurtenissen

buiten beeld. Ik bedoel maar: je kunt als kijker niet veronderstellen dat alles op de buis perfect onder controle is."

"Je moet me ook nog vragen naar Zweden. Daar ben ik afgelopen week geweest, bij een conferentie van de UNESCO over de media en geweld. Een interessant thema natuurlijk. Er zijn grofweg twee reacties op geweld in de media. De ene partij vindt geweld allemaal prima. Voor hen is geweld gewoon een onderdeel van kunst en cultuur waar we verder van af moeten blijven. De andere partij heeft grote problemen met de afbeelding van geweld, vanwege de veronderstelde verderfelijke invloed op kinderen en andere beïnvloedbare kijkers. Ik stel het nu misschien wat simpel voor, maar het debat is ook sterk gepolariseerd." Jo Groebel schaat zich niet onder het

FOTO: HARRY MEIER HH

vaandel van één van beide kampen. Hij ziet de oplossing in het 'creëren van gevoeligheid' voor media-beelden. Niet alle vormen van geweld op het scherm zijn immers te begrijpen als een pure weerspiegeling van geweld, meent hij. "Neem de film 'Schindler's list' van Steven Spielberg. 'Schindler's list' is gefilmd vanuit het perspectief van joden in de Tweede Wereldoorlog. Geweld is daarmee een onontkoombaar element van die film, maar het is een element waar de film bepaald niet kritiekloos of ongevoelig mee omgaat. De vraag moet dus niet zijn: 'Mag geweld op televisie?' De vraag moet zijn: 'Welke vormen van geweld worden hoe getoond?'"

"We moeten gevoelig worden voor de context waarin het afgebeelde geweld zich voordoet. Ons morele oordeel over bepaalde afbeeldingen van geweld moet afhangen van de rol die dat geweld binnen een groter verband speelt." Het is uitdrukkelijk niet de overheid die dergelijke morele oorde-

len moet gaan vellen, haast hij zich te zeggen. Wij, de kijkers, moeten begrijpen dat de informatie die we via de televisie krijgen iets met ons doet. We moeten over televisiezaken gaan denken zoals we over milieuzaken denken: we moeten er met een maatschappelijk verantwoorde bril op naar kijken. Want televisie schept een omgeving waar ook wij mede verantwoordelijk voor zijn. Jo Groebel: "Ik wil toe naar een soort *media-ecologie*."

Het kijkgedrag van de hedendaagse televisiefan compliceert de zaak echter. "Kijkers *zappen*, ze schakelen over van zender naar zender. Gewelddsscènes hebben zo'n impact dat de meeste kijkers daar wel even bij blijven hangen. Zodra het weer wat rustiger wordt, zijn ze weg. Dit feit vormt een bedreiging voor mijn verhaal over media-ecologie. Want hoe krijgt de zappende kijker de context mee waarbinnen dat geweld zich voordoet? Gegeven het huidige kijkgedrag zou elke afzonderlijke scène eigenlijk op zichzelf al ethisch verantwoord moet zijn."

Media-sociologen hebben het geturfd: twintig jaar geleden waren sprekers op het nieuws zo'n twintig seconden in beeld. Nu is dat gemiddeld twee à drie seconden. Jo Groebel spreekt van een 'clip-esthetiek', een 'vuurwerk van doden, rampen en misdaden'. "Twee of drie seconden is niet genoeg om volledig tot je door te laten dringen wat je ziet. Het duurt een aantal seconden langer om in een beeld van een stervend mens werkelijk een individu te herkennen. De huidige televisietaal blokkeert de identificatie met lijdende mensen."

"Kijk, niemand wordt gewelddadig op basis van één knokfilm. In normale omstandigheden zal de kijker zijn of haar agressieve impulsen wel op een andere manier weten te kanaliseren. Maar zo'n film is op zijn minst onderdeel van een geweldscultuur, en als je van huis uit nauwelijks een oriëntatie

Wij, de kijkers, moeten begrijpen dat de informatie die we via de televisie krijgen iets met ons doet.

meegekregen hebt, zal de *power* van Sylvester Stallone je nastrevenswaardig voorkomen. Die geweldscultuur levert op termijn risico's op. Dat was ook de belangrijkste conclusie van die conferentie in Zweden. Afgesproken is om die risico's serieus te nemen.

Ik vind dat we voorzichtig moeten omgaan met de media. We moeten de criteria voor uitzending openbreken en ter discussie stellen. Nogmaals, dit is geen pleidooi voor censuur, maar voor reflectie. Nu worden er mensen geëxploiteerd op de buis. Televisiemakers filmen niet zulke slimme mensen, die

nauwelijks overzicht hebben over wat ze doen, en maken zich van de ethische vraag af door te zeggen dat die personen toestemming voor uitzending hebben gegeven. Maar daarmee ben je er niet, vind ik. Want die mensen merken niet dat ze worden uitgelachen! Ik zou graag zien dat er een soort platform ontstond waarin mensen met elkaar discussieerden over hoe we met de media moeten omgaan. En kom niet aan met het smoesje dat dat niet kan binnen een commercieel systeem!"

FOTO: JAN BOGAERTS HH

Familieleden van 'verdwenen' personen vragen om solidariteit

In tientallen landen zijn comité's van familieleden van 'verdwenen' personen opgericht. Eén van de oudste en bekendste is dat van de Dwaze Moeders uit Argentinië. Eind jaren zeventig, toen het beleid van 'verdwijningen' daar een hoogtepunt bereikte, begonnen zij aan hun wettelijke demonstraties op de Plaza de Mayo. Hun witte hoofddoeken, eigenlijk de luiers van hun kinderen, werden over de hele wereld bekend. Maar ook in andere werelddelen, in landen als Marokko, Turkije, Sri Lanka en de Filippijnen, vragen comité's van familieleden om opheldering over het lot van 'verdwenen' en vermoorde mensen. Om deze comité's te ondersteunen en met elkaar in contact te brengen, zodat ze ervaringen, informatie en werkwijzen kunnen uitwisselen, bestaat sinds augustus het project 'Linking Solidarity'. Het is een gezamenlijk initiatief van het HOM, Amnesty International en de Stichting Oecumenische Hulp. Het project is voorlopig ondergebracht bij het HOM in Utrecht.

Wie informatie heeft over comité's van familieleden of over (verslagen van) seminars en conferenties die betrekking hebben op het fenomeen 'verdwijning', kan hiervoor contact opnemen met het HOM, tel. 030-2334027. Ook kunt u dit project financieel steunen door een gift op gironummer 1460115, t.n.v. HOM te Utrecht, onder vermelding van 'HOM Linking Solidarity'.

HSN-studiedag

Op vrijdag 8 december zal het HSN (Humanistisch Studiecentrum Nederland) in Rotterdam een studiedag houden naar aanleiding van de Dag van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens op 10 december en de Wereldvrouwenconferentie die van 4 tot 17 september in Beijing zal worden gehouden.

Toelichting: de laatste jaren wordt vanuit feministisch perspectief de universaliteit van mensenrechten aan een kritisch onderzoek onderworpen. Aan de ene kant blijkt tegen de eis van specifieke rechten voor vrouwen het universele karakter van mensenrechten te worden ingebracht.

In die gedachtengang zouden rechten die slechts voor een specifieke groep van toepassing zijn, niet onder de mensenrechten vallen omdat ze strijdig zijn met de universaliteit daarvan. Aan de andere kant wordt door feministen juist gewezen op een praktijk waarin de universele pretentie van mensenrechten niet wordt waargemaakt wanneer ze niet voor vrouwen gelden.

Op deze HSN-studiedag zullen o.a. het woord voeren: Opening door de voorzitter van het dagelijks bestuur van het HSN Rob Tielman; inleiding door de dagvoorzitter; Thomas Spijkerboer over vluchtelingenrecht; Jenny Goldschmidt (voorzitter van de Commissie Gelijke Behandeling) over vrouwenrechten; Rob Buitenweg over mensenrechten en vrouwenrechten; Greetje den Ouden over haar ervaringen tijdens de wereldvrouwenconferentie in Beijing en iemand van het HOM (Humanistisch Overleg Mensenrechten). Er is ook tijd ingeruimd voor discussie. Voor meer informatie en aanmelding kunt u contact opnemen met HSN, Postbus 797, 3500 AT Utrecht, tel. 030-390189 (Hans Hammelburg).

Socrateslezing 1995 door Jo Groebel: Communicatie in de 21-ste eeuw

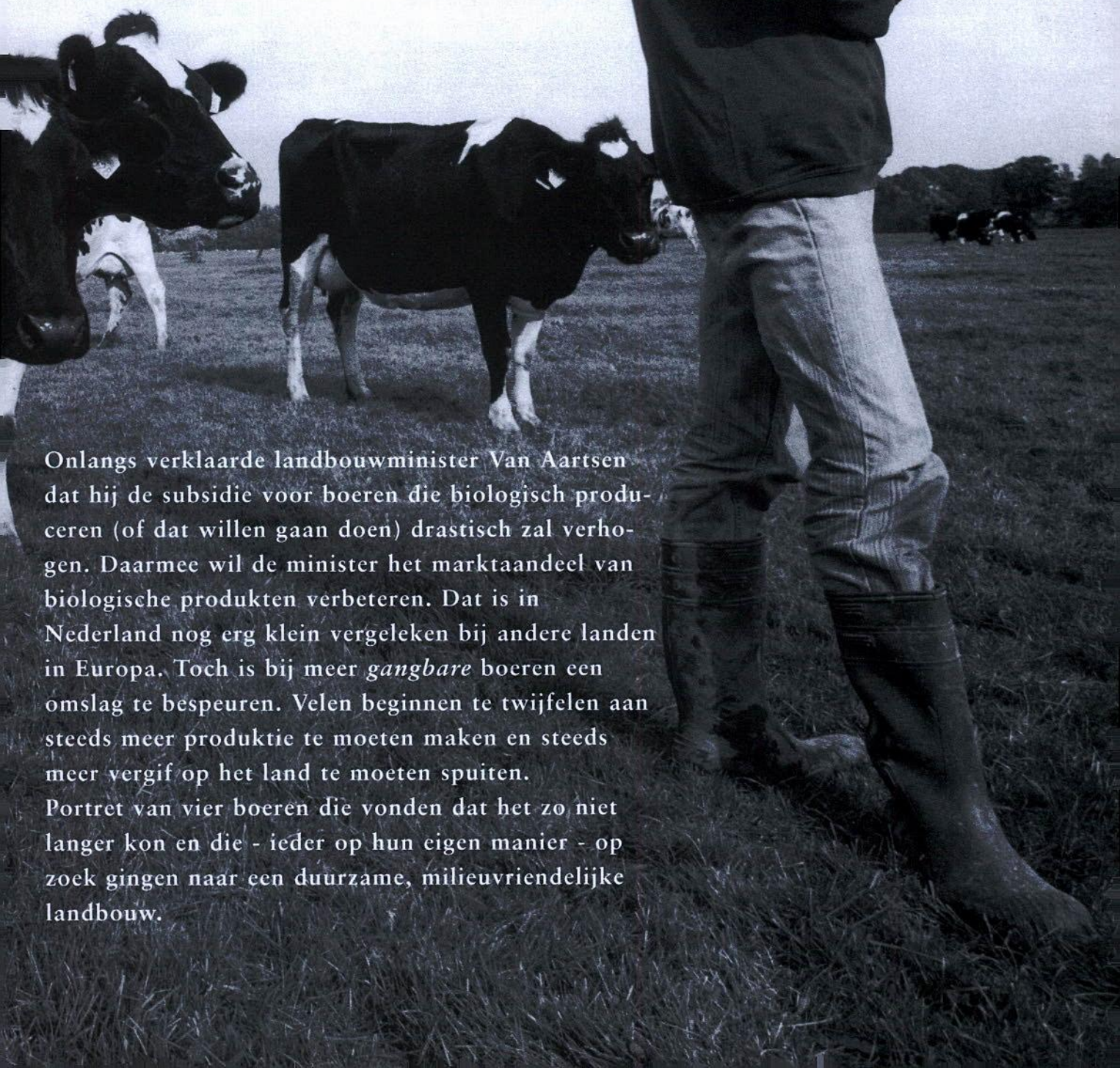
Op dinsdag 12 december zal Jo Groebel in de Rode Hoed te Amsterdam de 12-de Socrateslezing houden over de invloed van de nieuwe media op communicatie en sociale structuren. De lezing wordt georganiseerd door de stichting Socrates, een werkstichting van het Humanistisch Verbond. Aanvang is 20.00 uur. De lezing zal van commentaar worden voorzien door Jos de Mul (hoogleraar wijsgerige antropologie) en Henk Visser (bijzonder hoogleraar namens de Stichting Socrates). Voorzitter is Ida Jongsma, directeur van Hotel de Filosoof.

Reserveer door het overmaken van f 15,- (voor niet-leden van het Humanistisch Verbond f 20,-) per toegangskaart op giro 582293 ten name van stichting Socrates te Utrecht, o.v.v. 'Socrateslezing 1995' en het gewenste aantal kaarten. Het adres op de overschrijving geldt als verzendadres. Toegangskaarten worden eind november verstuurd. Gezien de te verwachten belangstelling is tijdig reserveren dringend gewenst. Meer informatie: tel. 030-2392100 (Gert van Dijk of Ariane de Brauw).

Boeren gaan

ecologisch

Onlangs verklaarde landbouwminister Van Aartsen dat hij de subsidie voor boeren die biologisch produceren (of dat willen gaan doen) drastisch zal verhogen. Daarmee wil de minister het marktaandeel van biologische produkten verbeteren. Dat is in Nederland nog erg klein vergeleken bij andere landen in Europa. Toch is bij meer *gangbare* boeren een omslag te bespeuren. Velen beginnen te twijfelen aan steeds meer produktie te moeten maken en steeds meer vergif op het land te moeten spuiten.

Portret van vier boeren die vonden dat het zo niet langer kon en die - ieder op hun eigen manier - op zoek gingen naar een duurzame, milieuvriendelijke landbouw.

Gangbare boeren praten over wie het meeste voer van z'n land haalt en wie z'n melkproduktie heeft opgevoerd. Dat is voor de ecologische boer niet meer het belangrijkste.

Lange tijd dachten boeren dat ze het goed deden. Zo strooiden ze op advies van de Dienst Landbouwvoorlichting steeds meer stikstof op het land. Een veehouder: "Met die voorlichting zijn we groot geworden. Je wist niet beter dan dat je het 100% goed deed." En een akkerbouwer: "Vóór 1989 was het juist verplicht om voor ieder aardappelgewas de grond te ontsmetten. Er stond een boete op als je het niet deed. We moesten zelfs steeds méér ontsmetten."

Er waren boeren die vonden dat het zo

niet langer kon. Voor sommigen was het vooral de weerzin tegen chemische middelen. Voor anderen speelde de maatschappelijke druk een rol. Een boerin: "Steeds weer dook de vraag op of boeren eigenlijk wel goed bezig waren. Het raakt wel als mensen je slecht waarderen. Het was een combinatie van nijdigheid en verdrietigheid dat we over andere oplossingen gingen nadenken." Voor weer andere boeren speelde vooral een rol dat ze de Derde Wereld niet willen belasten met onze overschotten.

Het leidt ertoe dat steeds meer boeren overschakelen op ecologische landbouw, op het achterwege laten van be-

strijdingsmiddelen en kunstmest. Langs de lommerrijke provinciale weg naar het Friese IJsum ligt de boerderij van de biologische boer **Jacob van der Hoek**. Het eerste wat opvalt is het kleurverschil van zijn land met de omringende weilanden. "Ja," legt hij uit, "boeren die flink met kunstmest strooien, hebben blauw-groenig gras. Bij mij is het gelig. Andere boeren vragen mij of mijn koeien die gele rommel wel willen. Dan zeg ik: mijn koeien vreten geen kleur, maar gras."

Jacob van der Hoek is een stikeltjes-boer volgens collega-boeren in de omgeving. Want het is nog steeds wennen als een boer zich ontpopt als *biologisch* melkveehouder. Sinds 1989 boert hij zonder chemische bestrijdingsmiddelen, zonder kunstmest. En alle produkten die worden aangevoerd, zoals krachtvoer, zijn van biologische oorsprong. Wat heeft hem bewogen tot die keus?

"Als ontwikkelingswerker werd ik in-

dertijd uitgezonden naar Opper Volta. Daar leerde ik boeren hoe ze ossen als trekdier en als melkkoe konden gebruiken. Tegelijkertijd zag ik op de markt de zakken met melkpoeder uit de Verenigde Staten en Nederland staan, giften voor de Derde Wereld."

Dit beeld werkte voor hem als een hamerslag. "Moesten de boeren daar een koe leren houden, terwijl ze de melk - door onze overschotten - bijna gratis konden krijgen? Dat was het moment dat ik dacht: boer worden is wel mooi, maar het heeft ook te maken met het leven van mensen die ver van Nederland leven."

Andere groep

Eenmaal terug namen Jacob en zijn vrouw het vrij extensieve bedrijf van zijn schoonouders over. Toen ook nog de superheffing kwam, hakten ze de knoop door om het bedrijf om te schakelen naar een biologisch landbouwbedrijf. Een stap in het onbekende. Jacob van der Hoek: "Je hoort ineens bij een andere groep. Je hebt te maken met andere voorlichters, je melk gaat naar een andere fabriek, je biologische voer komt van een andere leverancier, je komt in een ander vergadercircuit. Dat leidt tot een heel ander soort gesprekken. Gangbare boeren praten over wie het meeste voer van zijn land haalt, wie er weer quotum bij heeft gekocht, wie zijn melkproduktie heeft opgevoerd. Dat opvoeren van de produktie speelt in ons biologische circuit geen rol. De melkproduktie van de koe is niet meer het belangrijkste. Wat ons wel bezighoudt zijn zaken als de gezondheid van het vee. Wie begint er met homeopatische middelen? Hoe krijg je met organische mest voldoende grasopbrengst? Ik moest aan meer wennen. Bij biologisch boeren bepaal je zelf wanneer je bemest, wanneer je maait. Je leert noodgedwongen beter kijken naar het gras. Maar om je heen, zie je op een gegeven moment dat gangbare boeren allemaal met hetzelfde bezig zijn. Men let op elkaar. Wie is het eerst met kunstmest strooien? Wie heeft zijn koeien het eerst het land in? Wie is het eerst met maaien? Het was wennen om daar los van te komen. Zie je iedereen het land ingaan, terwijl ik nog niet hoefde. Ging ik de tuin maar eens omspitten en het tuinhokje verven. Je komt daardoor ook wel wat alleen te staan."

"Ik zal nooit zeggen dat onze eco-melk lekkerder en gezonder is. Maar wel dat de produktiewijze gezonder is voor het milieu en voor de beesten. Want in de gangba-

re landbouw wordt door de opgevoerde produktie veel van een koe gevraagd. Zo hebben veel koeien vruchtbaarheidproblemen. Of de koe wordt maar niet tochtig. Of - als het weer vochtig is en het gras door veel kunstmest een hoog eiwitgehalte heeft - heerst er veel kop-ziekte. Dit soort problemen hebben wij vrijwel niet."

Hechte band

"Of onze biologische veehouderij levensvatbaar is? Het gaat. Je bespaart op kunstmest. Maar de biologische produkten die je moet aanvoeren, zijn veel duurder. De opbrengst moet dan ook uit de verkoop van de eco-melk komen. Ik zou 10 à 15 cent per liter melk meer moeten krijgen. Door de tegenvallende afzet lukt dat nog lang niet. Slechts 65% van de eco-melk wordt ook als echt biologische verkocht."

Die afzet was een moeizaam proces. Na tevergeefs te hebben aangeklopt bij fabrieken die alleen bereid waren de gewone melkprijs te betalen, kwam de groep van 15 eco-boeren waar Jacob van der Hoek deel van uitmaakt, terecht bij een kleinschalige fabriek in het Brabantse Udenhout, die ecologische zuivelprodukten verwerkt. Maar omdat het voor de fabriek moeilijk is om de eco-produkten op de markt te krijgen, konden alleen na verloop van tijd meer eco-boeren er bij terecht. Wie van de groep eco-boeren zijn melk nog niet kwijt kon aan de fabriek, leverde in de tussentijd in het gangbare kanaal. Jacob van der Hoek: "In de jaren dat de boeren op hun beurt moesten wachten, ontstond er een hechte band. Niemand kapte. Wie al aan de fabriek kon leveren, deelde zijn meer-opbrengst met de andere boeren. Zoiets zouden gangbare boeren nooit hebben volgehouden! Die hoeven zich sowieso niet met de afzet en de melkprijs bezig te houden."

Het geeft Jacob van der Hoek voldoening dat hij produkten levert zonder chemische hulpmiddelen. Dat hij niet meedoet aan de overproduktie en de Derde Wereld niet belast. Wat dat betreft is de gedachte dat 'er is meer op de wereld' - die begon in Opper Volta - alleen maar gegroeid.

Durk van der Schaaf uit Beetgumermolen was de man 'waar het niet goed mee zou komen.' Twintig jaar lang stond hij er als biologische akkerbouwer alleen voor.

Maar nu zijn boerderij de laatste tien jaar een soort pelgrimsoord is geworden, schenkt hem dat

FOTO: CHRIS PENNARTS

duidelijk voldoening. Zeker nu ook een aantal Wageningse wetenschappers zijn landbouwmethode onderschrijven.

Hij haalde oude landbouwmethoden-zonder-vergif uit de vergeethoek door informatie op te sporen bij boeren van voor de oorlog. Hij ontdekte veel zelf. Zo plantte hij uien tussen de wortelen zodat de uienlucht schadelijke organismen verdreef. Hij werd zijn eigen voorlichter, want hij kreeg geen subsidie of voorlichting van de overheid - die ging juist naar grote, moderne bedrijven. Hij verzorgde zijn eigen afzet. Hij nodigde onderzoekers uit Wageningen uit, die zoveel beestjes in zijn grond aantroffen dat ze verbaasd vaststelden

dat als dat nog allemaal in de grond leeft, biologische landbouw wel degelijk zin heeft. Onvermoeibaar volgde hij het spoor van een uitgekende teelt-combinatie om zonder kunstmest, zonder chemische middelen te kunnen. Hij ontdekte in de grond kwaliteiten die zijn collega-boeren over het hoofd hadden gezien. Hij sproeit zijn onkruid en aardappelloof niet dood, maar verbrandt het. En hij zet zich in voor het kweken van meer resistente gewassen. Uitkijkend over zijn akkers, zegt Durk van der Schaaf: "Het grootste probleem in de landbouw zijn de overschotten en het milieu. Met biologische landbouw is daar een oplossing voor." Hij kan zich nog goed herinneren hoe

bijna dertig jaar terug zijn liefde voor een gezonde grond werd geboren.

"Er was hier een aardappelkweker die al vóór mij biologisch werkte. De landbouwvoorlichter zei tegen mij dat ik niet naar zijn verhalen moest luisteren - opvoeren van de productie werd je bijna opgedrongen. Maar tegen het advies van iedereen in begon ik toch om te schakelen. Want ik zag het fout gaan in de landbouw: aanvankelijk sproeiden we nog de aardappels met een chemisch middel; toen gingen we over op het ontsmetten van de knollen met het giftige kwik; daarop kwam de grondontsmetting om de aardappelmoeheid te bestrijden. Verder kunnen we niet zakken, dacht ik. Want intussen werd

*Het grootste probleem in
de landbouw zijn de over-
schotten en het milieu.
Met biologische landbouw
is daar een oplossing
voor.*

HET GEZIN VAN DER HOEK

de natuurlijke ontsmetting kapot maakt en zakte het vergif naar het grondwater. Ik was ook altijd een dag ziek als ik de poters met kwik had ontsmet. Waar ben je mee nou bezig, vroeg ik me af. Als landbouw alleen met vergif kan bestaan - dan liever niet. Vergif en eten passen niet bij elkaar."

Niet op laten jagen

En toch denken nog altijd veel mensen dat biologisch landbouw niks waard is. Durk van der Schaaf: "Gisteren zat ik in een forum met boeren van het project Leefbaar Friesland. Zegt de wethouder: 'Ja, ja, dat wordt weer ouderwets met de hand aardappels zoeken.' Dan weet zo'n man toch echt niet waarover we praten. Terwijl juist de gangbare akkerbouw geen toekomst heeft. Want dat leidt tot een totale *chemisatie* van onze omgeving. Bovendien moet in het huidige systeem elke 15 jaar de helft van de akkerbouwers weg. Die ontvolking is schadelijk voor de leefbaarheid van het platteland. Landbouw moet eigen land en directe omgeving van voedsel voorzien. Het gaat om zelf-voorziening. Dan belasten we ook de Derde Wereld niet met onze overschotten."

Hij zit er niet mee dat hij als biologische boer 15 tot 20% minder produceert en dat de afzet van biologische produkten moeilijk is. "Ik heb gezien dat mensen verschrikkelijk veel produceren en minder verdienen. Toen hier een ruilverkaveling speelde, wilde iedereen meer grond. Behalve ik. Omdat mijn bedrijf niet groot is, omdat ik niet over-investeer, omdat ik niet achter de feiten aanhol, kan ik zonder die jacht. Men zegt wel in Friesland: '*liblens lottere lok te finen, is liblens simpele gang te gean*' (het ware zilver kan je vinden door je niet op te laten jagen).

Uitwisseling

Durk van der Schaaf put enorm veel voldoening uit het gezond omgaan met de grond. "Je bent meer boer. Meer één geheel met het land. In de gangbare akkerbouw haalt de coöperatie de produkten bij je weg. In de gangbare melkveehouderij moet je je melktank volkrijgen. Je hebt er geen zicht op wat er daarna mee gebeurt. Ik wil voor het geheel verantwoordelijk zijn: voor een gezonde grond, voor het in de vingers krijgen van een gezonde produktiewijze, voor de afzet.

Bijkomend voordeel is dat de kolen, wortelen en tomaten smakelijker zijn. 'Precies zoals vroeger,' vertelt men mij nogal eens."

Hij is bestuurlijk van 'Soune Groun', een stichting die boeren stimuleert om biologische landbouw te bedrijven. "We zijn nu bezig om het systeem van het gemengde bedrijf - het ideale bedrijf in mij ogen - weer te ontwikkelen. Om elkaars problemen op te lossen kun je ook denken aan een uitwisseling tussen een akkerbouw-bedrijf en een veehouderij-bedrijf. De akkerbouwer die veevoer gaat telen verruimt zo zijn vruchtwisseling. En de veehouder kan zijn mest beter kwijt. Ik zelf heb al zo'n uitwisseling."

"Of er nog toekomst is voor de akkerbouw? Alleen als meer boeren de grond goed gaan gebruiken. Mijn bedrijfsresultaten zijn nu goed. Ik heb een zekere rust gekregen. Om me heen zie ik de bedreiging in de hele wereld. Ik zie dat de verschillen tussen rijk en arm, tussen de Derde Wereld en hier, alleen maar toenemen. Zie dat het probleem van voedseloverschotten groter wordt. Alles moet maar groeien. Ik ben blij dat steeds meer mensen gaan inzien dat de biologische landbouw een oplossing biedt voor dit soort problemen. Dat ze daarmee niet alleen iets bijdragen aan het milieu, maar ook aan de leefbaarheid van het Friese platteland."

In 1989 verplichtte het ministerie tuinders-in-de-grond om te schakelen op substraatteelt, gezien de enorme vervuiling van het oppervlaktewater en van de grond. Verondersteld werd dat telen in de grond

het milieu erger vervuilde dan substraatteelt. Een wat al te gretige conclusie, vond een groep tuinders: wie goed met mest en water omgaat, kan blijven telen in de grond. Zij zetten alles op alles om de grondteelt aantoonbaar milieuvriendelijker dan substraatteelt te maken. Jan van Reeve

uit 's-Gravensande is één van hen. Wat speelde nu zo'n belangrijke rol om te vechten voor het behoud van grondteelt? Jan van Reeve: "Ik was kwaad. Worden we nu als mens behandeld of als crimineel, dacht ik toen die maatregel werd afgekondigd. De overheid trapte me op mijn hart. Bij het telen in de grond speelt de uitdaging een enorme rol. Die mis ik in de substraatteelt. Daar is het werk het hele jaar rond hetzelfde. Je raakt gefrustreerd van alleen maar sla, alleen maar bloemkool. De natuurlijkheid is weg. Bovendien wordt je nog eens op hoge investerings-

kosten gejaagd. Ik ken telers die er mentaal niet langer tegen kunnen en teruggaan naar telen in de grond."

Wisselteelt

Dat telen-in-de-grond milieuvriendelijker zou zijn dan substraatteelt was verre van zeker. Om aan te tonen dat het wel degelijk mogelijk was, experimenteerde Jan van Reeve op diverse fronten. Om de grond niet meer chemisch te hoeven ontsmetten, ging hij rigoreus anders werken. Van alleen tomaten en sla ging hij over op een uitgekiend plan met wisselteelt. Op zijn lappendeken van kas-tuinen, beregend met recirculerend water uit de drainbuizen - "ik ben een uitvinder," zegt hij trots - verbouwt hij sla, andijvie, prei, snijbonen, pepers en meloenen.

"Door die wisselteelt kan ik bewijzen dat je ontzettend schoon kan telen. Ik houd van een gevecht tussen goede en slechte kanten. Dat is het spel. Dat ontbreekt bij de grondontsmetting waar alle slechte, maar ook goede bacteriën dood gaan."

Voorlopige tussenbalans: hij spoelt de grond niet meer door, hij kan het nu al zes jaar zonder chemische grondontsmetting stellen, en er komt geen druppel water meer uit zijn kassen in het oppervlaktewater terecht.

Hij onderzocht ook wat hij aan het afvalprobleem kon doen.

"Wie op substraat teelt, heeft ongeveer 10 kilo afval per vierkante meter: al dat plastic en steenwol moet worden afgevoerd. In de grondteelt kunnen de afgedragen gewassen worden versnipperd. Die kunnen dus verteren. Ik heb inmiddels met mijn telen in de grond slechts 6 ons afval per vierkante meter."

Jan van Reeve grijnst breed als hij vertelt dat inmiddels de Westlandse milieuprijs toegekend is aan enkele grondtelers - en niet zoals voorheen aan substraattelers.

Waar gaat deze manier van landbouw naar toe? Hoe kunnen we uit deze stroom komen waar je geen invloed meer op hebt - van almaar meer en meer spuiten? Zo vroegen Jantje Timmer-

man en haar man zich af. Op een gegeven moment besloten ze om hun gangbare akkerbouwbedrijf om te schakelen naar een biologisch dynamisch bedrijf.

Jantje Timmerman: "We kenden een andere biologische-dynamische boer. Zagen dat zijn grond ruller werd. Wij dachten altijd dat dat soort boeren al-

leen maar idealistisch waren. Terwijl deze biologisch-dynamische boer heel nuchter was. Dat zet je aan het denken. Toen ik daarop een biologisch-dynamische landbouwcursus ging volgen, viel alles voor mij op z'n plaats. Bij deze teeltwijze krijgt de landbouw een plaats in het hele levensproces. Natuurlijk zijn er nog problemen zoals ziektes, maar het is verrassend om te zien hoe groot het herstellingsvermogen van de natuur eigenlijk is. Bovendien ben je met wisselteelt minder kwetsbaar: je hebt immers niet meer één gewas, maar minimaal zes. En als je het gevoel hebt dat je goed bezig bent, horen risico's er bij.

In de praktijk

Toen we een gangbaar bedrijf hadden, was het niet nodig dat ik in het bedrijf werkte. Een gangbare boer krijgt van alle kanten advies. Maar wie biologisch gaat boeren, moet alles zelf in de praktijk leren. Het vergt een ander soort vakmanschap. Zo moet je alle producten opnieuw leren telen, en moeten machines worden aangepast. Nu is er een duidelijke plaats voor mij

Als landbouw alleen met vergif kan bestaan, dan liever niet. Eten en vergif passen niet bij elkaar.

bij het telen van de gewassen.

Met deze produktiewijze sta ik achter mijn produkt. Ik zou niet weten hoe ze nog beter zouden kunnen. Je kan de omschakeling aan alles voelen en merken: zo zijn de wortels echt lekkerder dan die waterige wortels; de bodem wordt luchtiger; natuurlijke vijanden ontwikkelen zich goed. Er zijn veel meer vogels, insecten en zweefvliegen in het akkerland.

Biologisch-dynamisch boeren is een kwestie van kijken, van aandacht. Het geeft een band. Je gaat er van houden."

Voldoening

Enthousiast zijn ze, de boeren die een milieuvriendelijke weg zijn ingeslagen. Niet alleen omdat ze zien hoe snel de grond verbetert, maar ook omdat ze uit het verdomhoekje zijn gekropen. De waslijst van negatieve bedingen

van de overheid deert hen veel minder dan voorheen. Ze hebben eigen mogelijkheden ontdekt om hun situatie te veranderen. "Je krijgt ook meer zelfvertrouwen, want je bent minder afhankelijk van externe adviezen," zegt een boerin.

De maatschappelijke aandacht voor ecologisch boeren groeit.

Juist boerinnen haken daarop in door naar voren te treden. Zo geven zij bijvoorbeeld rondleidingen in hun bedrijf. Een boerin: "Ik verdiep me in het bedrijf, ik werkt mee, en ik draag het uit: het is één geheel. Van die nieuwe taak geniet ik. Het rolt verder dan ik ooit heb kunnen voorzien."

Rekenschap

INGEZONDEN MEDEDELING

Hett Humanistisch Verbond organiseerde op 23 september een symposium met als titel 'Overleeft de samenleving het individu?'. De bijdragen aan dit symposium zijn in bewerkte vorm gebundeld in het decembernummer van Rekenschap. Belangrijkste conclusie van de meeste artikelen is dat de vraag naar de hedendaagse cultuur niet alleen ingewikkelder is dan hij door veel analyses wordt weergegeven, maar ook dat de cultuurkritiek vaak van een ongegrond somber beeld van de samenleving uitgaat.

Zo verwerpt Gerard de Vries in het openingsartikel het plotseling modieuze gemeenschapsdenken. Volgens hem is het cement van de samenleving niet gelegen in overkoepelende 'waarden' die door iedereen gedeeld worden.

Ook Rob Houtepen ziet niet veel heil in het gemeenschapsdenken, omdat dit denken volgens hem berust op een valse tegenstelling tussen individualisme en sociale integratie. Michiel Korthals gaat in op de spanning tussen milieu-problematiek en democratie. Voor Harry Kunneman is het niet de vraag of de samenleving het individu overleeft - uiteraard doet ze dat - maar of het individu de samenleving wel zal overleven. Hij houdt een hartstochtelijk pleidooi voor een postmoderne opvatting van individualiteit, waarbij het feministische denken een belangrijke inspiratiebron is. Raoul Wirtz gaat op zoek naar de geschiedenis van de 'vraag naar het heden'. Het themage-deelte wordt afgesloten met een debat tussen Thijs Wöltgens en Klaas Groenveld over de vraag wat de rol van politieke partijen nog is in een geïndividualiseerde samenleving. En moet de politiek normen en waarden dwingend op gaan leggen?

Ook in dit nummer nog een artikel van Roelie Koning over de boeken van Nelleke Noordervliet, een reactie van Paul Cliteur op de veelbesproken visie van Harry Kunneman over 'impliciet humanisme'.

U kunt dit nummer van Rekenschap bestellen door f 14,- over te maken op giro 582293 ten name van Stichting Socrates te Utrecht, onder vermelding van 'Rekenschap december 1995'. Een jaarabonnement (vier nummers) kost f 50,- en kan worden opgevraagd door te schrijven naar: Humanistisch Verbond, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht (postzegel niet nodig). Bellen kan ook: 030-2392131.

U kunt het niet meenemen, maar u kunt er wel veel mee doen

"Je kunt je geld toch niet meenemen", is een gevleugeld woord. Maar waarom zou u dat ook willen, als u er tijdens uw leven nog zoveel mee kunt doen. Zodat u nog kunt zien hoe nuttig het wordt besteed. U kunt op verschillende manieren tijdens uw leven schenkingen doen. Dat levert ook nog belastingvoordeel op.

Als u een schenking doet, betekent dat geld geven aan een doel waar u achter staat. Als u het humanisme een warm hart toedraagt, denk dan eens over een schenking aan het Steunfonds Humanisme. Dat is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond strijdt voor een humane, tolerante samenleving.

Vraag gerust meer informatie, telefonisch op nummer (030) 239 21 00 of met de onderstaande bon.

STEUNFONDS
Humanisme

JA ik wil meer informatie over schenken en een kosteloze notariële schenkingsakte.

naam

v / m

adres

pc / plaats

telefoon

Stuur deze bon in een envelop zonder postzegel naar:

Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht.

H

INGEZONDEN MEDEDELING

Meer dan voldoende werk

Eén van de belangrijkste vraagstukken van deze tijd is het werkgelegenheids-vraagstuk. Maar daarbij is het gemeengoed om te spreken van schaarste aan werk. Ook wordt het antwoord op de grote werkloosheid voornamelijk gezocht in de werking van de vrije markteconomie. Maar zijn er geen andere, meer bevredigende oplossingen denkbaar, zo is de vraag op de jaarlijkse conferentie van het Sociocratisch Centrum. Onder de prikkelende titel 'Werk op? Dan kunnen we eindelijk aan het werk!' buigen een aantal sprekers uit het bedrijfsleven, de overheid en de wetenschap zich over de stelling dat er meer dan voldoende werk kan zijn voor iedereen.

Wie - privé of beroepshalve - geïnteresseerd is in een meer onconventionele kijk op werk en werkloosheid, kan zich voor de conferentie die op 25 november in Utrecht gehouden wordt aanmelden bij het Sociocratisch Centrum in Rotterdam, tel. 010-4523289.

Vakantie voor rustzoekers

Poudos is een gerestaureerd landhuis nabij Auch, in het golvende landschap van de Gascogne (Z. Frankrijk). Een aangenaam klimaat in alle seizoenen! In huis zijn comfortabele kamers, een appartement, bibliotheek en atelier en voor de zomer drie kleine gîtes-d'étappes + enkele kampeerplekken in het park met zwembad.

Er is een aantrekkelijk winter-aanbod voor wie een maand of langer wil blijven. En als u plannen maakt voor de kerst? Er zijn wandel- en fietsmogelijkheden, mooie stadjes en dorpen, hist. monumenten en aardige mensen. Het eten op Poudos is uitstekend, desgewenst ook vegetarisch.

Inlichtingen + brochure: Gerda Wieggers, Poudos, 32555 Auterrive France. Tel. 00 - 3362610093, of in Nederland Els Cuppen, tel. 0243-225453 (na 19.30 uur). In januari is het nieuwe zomerprogramma bekend!

*Voor zichzelf of
voor de ander,
waarvoor leeft
de mens?*

Waarvoor leeft een mens? Om zichzelf te realiseren, om al z'n verlangens en behoeften te bevredigen en alle talenten voor zichzelf uit te buiten?

Of leeft een mens vooral voor een ander? Voor de medemens die z'n hulp nodig heeft, voor de wereld die beter moet? Misschien wisselt het antwoord op deze vragen met de situatie waarin iemand zich bevindt. In deze serie (het vervolg van de serie die vorig jaar in de Humanist stond)

komen weer mensen aan het woord die vertellen hoe zij hun eigen invulling geven aan hun plek in de wereld. De een cijfert zichzelf jarenlang weg in de strijd voor een betere wereld, de ander zegt tabé tegen iedereen en zeilt de wereld over. Iemand is pleegouder van een hele schare kinderen; een ander die zich vroeger onderscheidde als strijdlustig links, is vooral rijk en behoudend geworden.

Allemaal mensen die keuzes maken hoe zij in het leven willen staan. Mensen die zichzelf centraal stellen. Mensen die zich richten op hun medemens. En mensen die het lukt om zowel voor zichzelf als voor de ander te leven.

Als pleegouder zie je en merk je dat je goed doet

DOOR JAPKE SCHONEWILLE

Pleegouderschap. Jenny Hop beseft maar half waar ze aan begon toen ze tien jaar geleden samen met haar man besloot pleegkinderen in huis te nemen. Nu is ze een zeer ervaren pleegmoeder die nog steeds vol overtuiging pleegkinderen 'een warm nest' wil bieden, al is het soms zwaar en problematisch. Waarom kiest zij hiervoor? En welke gevolgen heeft het voor haar persoonlijke leven?

Vijfde en laatste aflevering van de serie 'Voor zichzelf of voor de ander, waarvoor leeft de mens?'

Jenny Hop (44) groeide op in een groot Brabants boerengezin met tien kinderen. Een warm nest, zoals ze het zelf noemt. Ook haar man Johan, een jeugdliefde, kwam uit een omvangrijk boerengezin. Toch waren ze niet van plan zelf veel kinderen op de wereld te zetten toen ze trouwden. Een stuk of drie, dat leek hen mooi. En die kwamen er, vlot achter elkaar: Jessica, nu achttien jaar, Klaartje van zestien en Jasper van veertien. Het gezin was compleet. Of toch niet? Jenny Hop: "Na de derde besloten we om geen eigen kinderen meer te nemen. Maar we wilden allebei nog een kind een fijne plek bieden, kansen geven. We hadden

het gevoel dat we daar ruimte voor hadden, in ons huis en in ons hart."

Eerst dachten ze aan een adoptie-kind, maar ze ontdekten al snel dat niemand op hen zat te wachten. Er waren genoeg mensen - vaak zelf kinderloos - die een kind wilden adopteren. Het adoptiebureau informeerde hen toen over de mogelijkheid om pleegkinderen in huis te nemen. Ze besloten pleegouders te worden. Tussendoor raakte Jenny - onverwachts maar welkom - zwanger van hun vierde kind, maar na de geboorte van Thomas gingen ze verder met hun plan. Jenny: "Blijkbaar zat het dieper dan we zelf hadden ingeschat. Binnen een half jaar hadden we

FOTO: PETER VAN DER MEER

die meisjes moest houden, net zoveel als van mijn eigen kinderen, maar dat ging niet. Die maatschappelijk werkster heeft ons toen heel goed geholpen. Ze zei: je geeft ze een huis, een bed, eten. Ze zien hoe jullie met de kinderen omgaan, ze voelen de sfeer in huis en draaien mee in jullie gezin. Wees daar gewoon tevreden mee. Dat is genoeg. Je hoeft niet ook nog

als eis te stellen dat je heel erg veel van ze houdt.”

Terugblikkend op die eerste periode zegt Jenny dat het een dubbeltje op z'n kant is geweest. “We hebben een moeilijke start gehad, omdat het behoorlijk gedragsgestoorde kinderen waren en ik niet echt op hen viel. We zijn gaan deelnemen aan een pleegoudergroep waar we veel steun aan hebben gehad. Daar konden we dingen spuien die je nooit tegen buitenstaanders kan zeggen. Want die reageren: je hebt er zelf voor gekozen, houd er dan mee op! Maar je wilt er niet mee ophouden, je wilt steun. Toen die meisjes na drie

ons opgegeven, en binnen een jaar kregen we twee pleegkinderen toegewezen. Het gebeurde vrij impulsief en ook naïef. We wilden helpen. Maar we wisten eigenlijk niet waar we voor kozen. Als iemand ons toen een realistisch beeld had gegeven, waren we er misschien nooit aan begonnen.”

De eerste pleegkinderen

“Die eerste middag staat nog in mijn geheugen gegrift. Claudia en Bianca, twee zusjes van één en twee jaar, waren gebracht. Ik hield de twee kleintjes, Claudia en Thomas, op mijn arm, omdat ze allebei nog niet konden lopen. Bianca klom meteen op de glijbaan. Ik

zei dat ze eraf moest komen, maar ze antwoordde botweg ‘nee’ en deed het ook niet. Ze luisterde gewoon niet. Dat was ik helemaal niet gewend van mijn eigen kinderen. Toen dacht ik: help, waar zijn we aan begonnen?”

De eerste tijd proberen ze er het beste van te maken en dekken de problemen toe tegenover de maatschappelijk werkster. Maar na vier maanden gaat het niet langer. Jenny: “Ik liep op mijn tandvlees en lag ‘s avonds te huilen in bed. Toen hebben we de maatschappelijk werkster gevraagd te komen en haar het hele verhaal verteld. Ik vond het vreselijk, omdat je aangeeft: ik kan het niet. Ik vond dat ik heel veel van

jaar teruggingen naar hun eigen ouders, was ik erg opgelucht. We hadden het gered, van begin tot eind!”

Van idealisme naar realisme

Jenny en haar man zijn nu zo'n tien jaar pleegouders, ruim dertig pleegkinderen hebben kortere of langere tijd bij hen gewoond. Op dit moment zijn er zeven pleegkinderen in huis, waarvan er twee al een hele tijd deel uitmaken van het gezin. Hebben ze als pleegouders hun doel kunnen waarmaken: kinderen een fijn nest bieden en kansen geven? Ja, want Jenny is nog steeds een overtuigde en gemotiveerde pleegmoeder, al is het idealisme ingehaald door realisme. “Je moet loslaten dat je heel veel kunt bereiken. We hebben nu het gevoel: je geeft ze een tijdje een normaal gezinsleven en je hoopt dat ze daar iets van oppikken waar ze ooit op kunnen terugvallen. Ze hebben in ieder geval een gevoel van geborgenheid, van rust en regelmaat gekend. Dat heb je ze kunnen geven. Ook kinderen die hier maar zes weken of drie maanden blijven, kunnen even tot rust komen, dus je doet het nooit voor niks. Al is het natuurlijk heel anders als kinderen echt deel gaan uitmaken van je gezin, zoals Desirée en Ludwig.

Toch blijft er met alle pleegkinderen een zekere afstand. Die afstand houd je zelf, omdat pleegkinderen altijd bij je weg kunnen gaan. Je weet: het is het kind van een ander. Maar de kinderen houden ook zelf afstand. Hun ultieme loyaliteit ligt bij de eigen moeder, de eigen ouders. Desirée van tien woont bijvoorbeeld al acht jaar bij ons, ze zou mijn eigen kind kunnen zijn, ze knuffelt als m'n eigen kind en ik zou haar erg missen als ze weg zou gaan. Maar zij heeft heel duidelijk: ik heb een eigen

Jenny Hop: Het lijkt me niks om alleen maar voor mezelf te leven, alleen maar ikke, ikke, ikke. Daar wordt de wereld niet beter van.

moeder en daar ga ik op een keer naar toe. Ze zegt soms: jij bent maar nep. Dat doet wel zeer, al begrijp ik waar het vandaan komt.”

“Bijna alle pleegkinderen zijn beschadigde kinderen, van huis uit of door wat ze hebben meegemaakt. Ze zijn slachtoffers, maar in dat gevoel kun je niet teveel meegaan. Sommige kinderen kunnen extreem moeilijk in de omgang zijn. Je voelt dan echt de beperking van liefde. Die kinderen kunnen vaak moeilijk met genegenheid omgaan, je moet ze hele duidelijke gedragsregels stellen en verder een beetje met rust laten.”

De eigen kinderen

“Van mijn eigen kinderen houd ik meer dan van de pleegkinderen. Dat is gewoon zo. Niemand kan hen komen halen, dus je hoeft geen afstand te houden. Maar we behandelen ze zoveel mogelijk gelijk. We gaan bijvoorbeeld nooit apart met onze eigen kinderen weg. Dat zou ik niet over mijn hart kunnen krijgen. Natuurlijk hebben we ons afgevraagd waar we onze kinderen mee opzadelen. Een duidelijk nadeel is bijvoorbeeld dat ze minder aandacht krijgen. Ik kan mezelf niet opsplitsen. Jasper heeft hulp nodig bij zijn huiswerk, maar daar heb ik lang niet altijd tijd of puf voor. Dus gaat hij naar een dure huiswerkkلاس. Maar aan de andere kant heeft Thomas nu van kleins af aan een speelkameraad van zijn eigen leeftijd gehad, terwijl hij anders het nakomertje was geweest. En Jessica correspondeert nog met een meisje dat jaren geleden bij ons heeft gewoond. Gelukkig is het meestal gezellig in huis. Dat is een duidelijke grens die we hebben getrokken: als een nieuw pleegkind zo'n storende invloed heeft dat het voor iedereen vervelend is, moet het weg. Maar het is onvoldoende als één van de kinderen niet overweg kan met een ander kind. Het huis is groot genoeg, je hoeft elkaar niet voor de voeten te lopen.

Soms denk ik, zullen ze het ons later niet verwijten. Aan de andere kant kan ik me niet voorstellen dat ik er spijt van zal krijgen. Het was onze keuze, voor ons leven. Ik vind het goed dat onze kinderen merken dat het niet bij iedereen van een leien dakje gaat. Over het algemeen vinden ze het erg leuk, maar ze zeggen wel: wij nemen later geen

pleegkinderen!”

Aan een eigen maatschappelijke loopbaan is Jenny Hop niet toegekomen. Ze betreurt dat niet. “Ik heb ruim tien jaar full-time als kleuterleidster gewerkt, toen mijn eigen kinderen klein waren en Johan thuis de verzorging en huishouding deed. Maar ik heb nooit de ambitie gehad om carrière te maken. Ik werk nog regelmatig als invalkracht en dat vind ik heerlijk. Vooral het contact met collega's. Als huisvrouw en pleegmoeder heb ik het erg druk, maar je wereld wordt soms wel wat klein.”

Ook andere dingen, puur voor haarzelf, schieten er soms bij in. Ze ging een tijdje squashen met een vriendin, maar nu heeft ze weer een baby in huis en dat bindt de handen. “Dus squashen we niet, maar gaan gezellig koffie drinken. Ik kan ook urenlang aan de telefoon hangen met een vriendin. En ik houd erg van lezen als de kinderen op bed liggen. Wat ik wil, daar maak ik tijd voor, maar ik heb niet zoveel behoeftes voor mezelf. Ik hoef niet ver weg op vakantie of een weekendje weg met mijn man. Ik zou me veel te veel zorgen maken of het thuis allemaal wel goed gaat.”

“Je helpt als pleegouder anderen, maar je doet het natuurlijk net zo goed voor jezelf. Ik ben trots op ons als pleegouders. Dat is een fijn gevoel. Het lijkt me niks om alleen voor mezelf te leven, alleen maar ikke, ikke, ikke. Daar wordt de wereld niet beter van. Het fijne van pleegzorg is, dat je ziet en merkt dat je goed doet. Anders zou je het niet volhouden.

We hebben altijd gezegd: als onze eigen kinderen het huis uit zijn, stoppen we ook met pleegkinderen. Maar onze oudste kinderen gaan lang niet altijd meer mee, dus het gebeurt nu al dat we alleen met pleegkinderen op stap zijn. Dan merk ik dat ik dat net zo leuk vind. Dus misschien doen we het op ons zestigste nog wel.”

Met dank aan de Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen te Utrecht. Voor meer informatie: tel. 030-2710893.

FOTO: PETER VAN DER MEER

Humanist is een uitgave van het Humanistisch Verbond, 50-ste jaargang nummer 11 november 1995

Redactieadres

Postbus 114, 3500 AC Utrecht.
Tel.: 030 - 392107.

Redactie-secretariaat:

Alice Dessens

Kantooradres:

Nieuwegegracht 69A, 3512 LG Utrecht.
Fax: 030-2367104

Algemene informatie:

030-2392100

Redactie:

Hes van Huizen (hfdred.)
Mirre Bots

Vormgeving:

Hes van Huizen
Rik Tazelaar (Studio ID)

Medewerkers:

Trudy Kunz, Simone Jacobus,
Chris Pennarts, Yoeke Nagel,
Rian van Lierop, Jansen
Schöttelndreier, Japke Schonewille,
Peter van der Meer,
Tom Janssen, Johan Eimers,
Marjan Slob, Tanny Dobbelaar,
Karin Anema, Alice Broeksma,
Sylvia Weve, Evert Wassenaar, Len
Munnik, Leonie van den Schoor

Redactiecommissie:

Peter Heisterkamp
Hans Martens
Bram Roozendaal
Peter van Agteren

Prepress/Lithografie/Druk:

Brouwer Utrecht B.V.

Foto omslag:

Chris Pennarts

Teletekst:

De Humanist staat regelmatig
aangekondigd op teletekst 325

Advertentie-exploitatie:

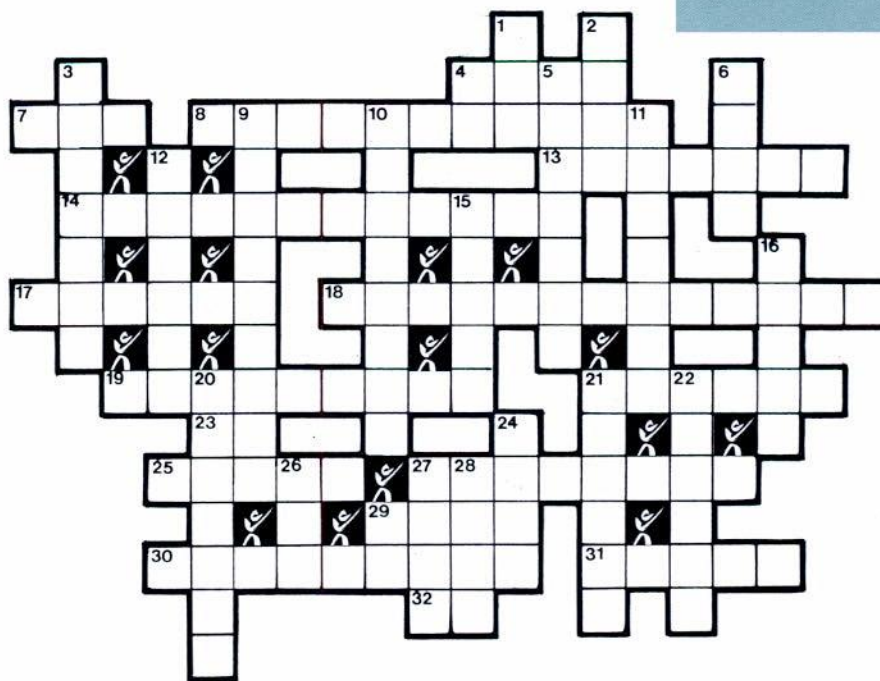
All-Round Media Services
Postbus 1524 - 2003 BN Haarlem
Tel. 023-245336 - Fax 023-248043.

De tarieven van september 1993 zijn
van kracht. Informatiefolder is op
aanvraag verkrijgbaar.

De Humanist wordt gedrukt op licht-
houhoudend mc papier, chloorvrij.

CRYPTOGRAM

7

Horizontaal

- 4 Heilige slee. (4)
- 7 Het toeval koppelde hem aan een zoutpilaar. (3)
- 8 Verschijnsel rond eind april/begin mei. (11)
- 13 Iemand uit Eemland. (7)
- 14 Omgang ondanks scheiding. (12)
- 17 Op menig terras werd over deze Fransman gesproken. (6)
- 18 Conservatief. (13)
- 19 Marktkoopman. (9)
- 21 Die vogel kunt u van streek maken. (6)
- 23 Een god in de mast. (2)
- 25 Wat 'n noten in het Gooi! (5)
- 27 Die rover is menigeen te vlug af. (8)
- 29 Daarvoor hoef je niet meer naar China te gaan. (4)
- 30 Heel goed per voertuig iets tegen- gaan. (9)
- 31 Maakt zijn beroep van uitrusten. (5)
- 32 Staat tussen zon en maan. (2)

Verticaal

- 1 Wordt vaak op zijn kop geslagen. (3)
- 2 Negatieve kleur. (4)
- 3 Veevoer in Noord-Holland. (7)
- 4 Ook een slee. (2)
- 5 Reiziger langs gevel of in de berm. (7)
- 6 Er zijn vele wegen om er te komen. (4)

- 9 Sprak kwaad en kon ook niet goed lezen. (9)
- 10 'Hiervoornameals'. (8)
- 11 Keurige arbeid. (7)
- 12 Die Duitser is veel dikker, zijn zus niet. (6)
- 15 Bedwelmende stof met piraten. (5)
- 16 Biedt slechte bescherming tegen de zon. (5)
- 20 Taal van twee vogels. (7)
- 21 Niet hier invullen. (6)
- 22 Nooit uit een dorp. (6)
- 24 Hier vindt vaak een omleiding plaats. (4)
- 26 Hij is in Frankrijk. (3)
- 27 Gelijke (M/V). (4)
- 28 Hiermee heeft men het laatste woord. (4)
- 29 Up-to-date insect. (2)

Oplossing cryptogram september

Horizontaal

3 omhaal, 5 moloch, 9 snoeshaan, 10 mist, 11 handleiding, 14 stad, 15 tel, 16 genereus, 17 eer, 19 tee, 20 mon- teur, 24 kroegtijger, 25 ui, 26 pappen- heimers, 28 sloddervos.

Verticaal

1 badman, 2 ellendig, 4 meesmuilen, 6 opstand, 7 hoogvlieger, 8 lichter, 12 aal, 13 idee, 14 stenograaf, 18 stoei- poes, 19 tuiten, 21 eggen, 22 trimmer, 23 muurbloem, 27 moe.

Verder leven met een varkenshart?

Patiënten die op de wachtlijst staan voor een donororgaan, lopen elke dag rond met de hoop op een geschikte donor. Maar die zijn er te weinig. Onderzoekers bekijken daarom of het mogelijk is organen van dieren naar mensen te transplanteren. Voorwaarde daarvoor is dat ze die dierlijke donoren door genetische aanpassing geschikt maken voor de mens. Het idee van mensen die rondlopen met organen van dieren in hun lijf, roept bij velen afschuw op. Maar waarom niet, vragen voorstanders zich af. Tenslotte eten we ook dieren en gebruiken we ze om medicijnen te testen. Zo simpel ligt het niet, vindt ethicus Frans Brom. Hij roept op tot een maatschappelijke discussie en draagt ethische overwegingen aan die volgens hem daarin een rol moeten spelen.

DOOR RIAN VAN LIEROP

Is de kans op afstoting bij transplantaties tussen mensen al vrij groot, bij transplantatie van dier naar mens, de zogenaamde *xenotransplantatie*, is de afweerreactie nog veel heftiger. In de jaren zestig is al geëxperimenteerd met chimpansees en bavianen als donoren van nieren, harten of levers; de langst overlevende patiënt stierf na negen maanden.

Een paar jaar geleden zijn de proeven hervat. In de Verenigde Staten zijn de levers van twee bavianen en een varken getransplanteerd naar mensen. Eén van de patiënten met een bavianenlever bleef nog ruim twee maanden in leven, maar de nieuwe gebruiker van de varkenslever stootte die al na een dag af. Toch zullen de experimenten doorgaan. De kans op succes wordt vooral groter als de medische wetenschap meer greep krijgt op de problemen met de afstoting van vreemde organen.

De neiging tot het afstoten van organen is het kleinst tussen diersoorten die dicht bij elkaar staan, dus tussen rat en muis en tussen mens en aap. Toch is de

aap niet de meest voor de hand liggende donor voor de mens. Z'n organen zijn meestal te klein en zouden micro-organismen kunnen overbrengen die dodelijk zijn voor de mens. Daarbij zijn veel apesoorten beschermd.

Het varken daarentegen is makkelijk te houden en niet beschermd. Wel heeft de mens een sterke allergie voor organen van varkens. Het inbrengen van vreemd genetisch materiaal in het dier, *transgenese*, kan deze barrière onderwerpen. Astrid, een varken uit Cambridge, is een transgeen varken met een kopie van een menselijk gen in haar DNA. Astrid en haar nakomelingen beschikken daarmee over een eiwit dat een extreme allergische reactie bij de mens zou moeten voorkomen. In de praktijk moet dat nog worden beproefd.

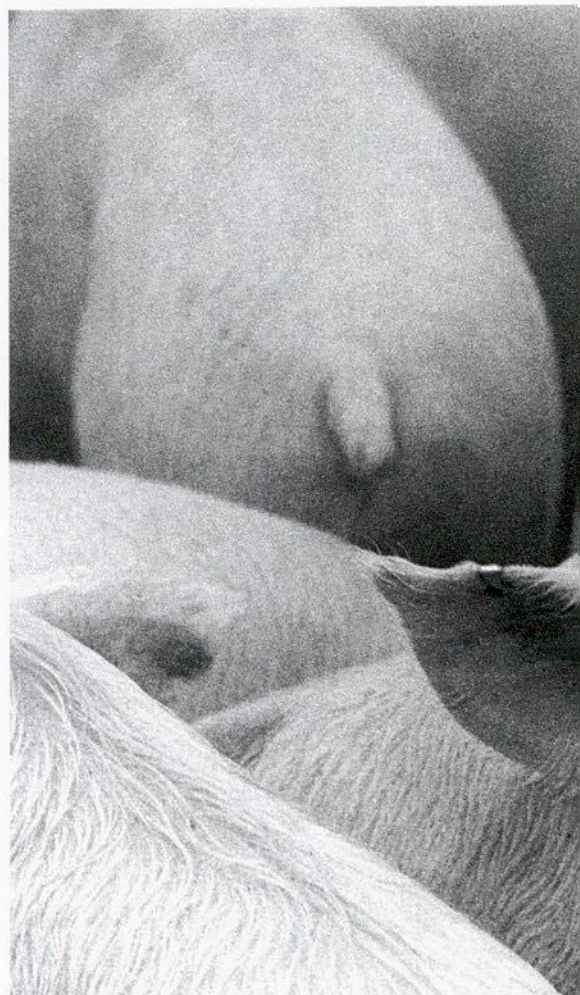
Omgaan met dieren

Ethicus Frans Brom werkt bij het Centrum voor Bio-ethiek en Gezondheidsrecht van de Universiteit Utrecht. Hij bestudeert de manier waarop samenle-

ving en overheid omgaan met dieren en is gespecialiseerd in genetische vraagstukken. Hij was adjunct-secretaris van de commissie die adviseerde over de toestemming voor genetische verandering bij stier Herman.

Frans Brom signaleert steeds meer toepassingen voor genetische verandering van dieren. "Er zijn bijvoorbeeld al transgene proefdieren, 'kanker' muizen. Die zijn zo gewijzigd dat ze makkelijk bepaalde soorten kanker krijgen, vergelijkbaar met menselijke tumoren. Zo kun je onderzoek doen naar de erfelijke aanleg voor kanker of medicatie uitproberen."

Het geschikt maken van dierenorganen en -weefsels voor transplantatie bij de mens is nog in een pril stadium. Er zijn natuurlijk praktische bezwaren. Als organen van dieren meer lijken op die van mensen, kunnen ze bijvoorbeeld ook makkelijker ziektes overbrengen. Maar Frans Brom vindt het belangrijker op dit moment over de ethische kanten na te denken. "Het draait hier om de vraag hoe ver de mens wil gaan

hond of kat pijn kan lijden en dat een ziekte leed brengt. Biologen weten dat bepaald gedrag bij dieren 'ingeprogrammeerd' is. Varkens willen bijvoorbeeld wroeten. Die neus zit er niet voor niks aan. Als je dat wroeten onmogelijk maakt, gaan ze afwijkend gedrag vertonen, uit pure frustratie."

Mensen zijn eindige wezens

Een fundamenteeler probleem vindt Brom het gezondheidsstreven van de moderne mens. Dat lijkt steeds extremer te worden en ook ten koste te gaan van het dier. "Mensen hebben er moeite mee zich te realiseren dat ze eindige wezens zijn, dat ze ouder worden en minder gezond. Je ziet dan ook dat het ten koste van alles bestrijden van lijden, andere belangrijke waarden schaadt. Stel dat je door levenslang een heel strak dieet te houden een grote kans

krijgt om gezond oud te worden. Dan raak je ondertussen wel veel kans op plezier kwijt: lekker eten, gezelligheid, vriendschap."

De vraag is ook hoe je aankijkt tegen de relatie tussen lichaam en geest. Frans Brom: "Als je erkent dat je lichaam een heel belangrijk deel is van jezelf, dan kan het inbouwen van allerlei nieuwe, vreemde, losse onderdelen een probleem zijn. Aan de andere kant is het wel de gewoonste zaak van de wereld om bijvoorbeeld met een bril het lichaam te verbeteren."

Hij vindt niet dat mensen met een dierlijk orgaan daardoor minder menselijk zouden worden. Wel waarschuwt hij voor het gevaar dat een samenleving die zo met mens en dier omgaat, wel eens minder menselijk kan worden. "Als wij onze medemens vooral zien als een verzameling van losse organen, is dat een verarming van de samenleving."

Frankenstein

Aan de andere kant van de ethische weegschaal staat het feit dat mensen

lijden omdat er niet genoeg donoren zijn. Zelf is Brom er ook nog niet uit. Hij vindt het volstrekt logisch dat je kiest voor de mens, als je staat voor een directe, concrete keuze tussen het lijden van een dier of van een mens. "Ik wil lijden niet verheerlijken of zeggen dat mensen zich maar moeten neerleggen bij hun sterfelijkheid. Misschien moet je dieren wel gebruiken als orgaandonor. Maar denk er eerst eens goed over na. We staan nu op een kruispunt. We kunnen de weg opgaan van nieuw onderzoek, maar we weten niet of dat ooit iets oplevert. Bovendien wentel je het intermenselijke probleem van de orgaandonatie af op dieren. Er zijn te weinig mensen die hun organen beschikbaar stellen voor transplantatie na hun dood. Moet je daarom dieren terugbrengen tot orgaanmachines? Dat roept toch andere ethische vragen op dan het eten van vlees."

Het is de taak van de samenleving om zich te bezinnen op deze ethische vragen, vindt Brom. "Je kunt niet verwachten dat de politiek of de overheid los van de samenleving bepaalt waar het heen gaat. Ik geloof niet in een overheid die buiten de mensen om beslist wat goed of slecht is. Maatschappelijke meningsvorming is nodig als sturing." Het is volgens Brom de taak van de wetenschappers deze maatschappelijke discussie aan te zwengelen. "Zij hebben er ook belang bij; ze werken aan een produkt waarvan ze hopen dat de samenleving het kan gebruiken. Waarvoor ze onderzoeksgeld willen hebben. En ze willen niet worden gezien als een soort dokter Frankenstein."

Binnenkort is in Nederland een vergunning nodig voor transgene experimenten. Voordat de minister van Landbouw zo'n vergunning geeft, moet een commissie van deskundigen een openbaar advies uitbrengen. Frans Brom: "Met grote nadruk op het woord 'openbaar'. Het is dus niet een commissie van geleerde dames en heren die achter gesloten deuren beslissen wat wel en niet mag. Dat openbaar advies brengt een maatschappelijke discussie op gang. Zoals bij stier Herman gebeurde. Natuurlijk heeft zo'n discussie niet voor iedereen het gewenste resultaat. Zo wilde de dierenbescherming dat het experiment niet doorging, terwijl het bedrijfsleven juist minder belemmeringen wilde. Maar de bewustwording is er wel door op gang gekomen."

in het gebruik van de biologische omgeving voor het instandhouden van individuele mensen."

Een vraag die te maken heeft met hoe je het leven beschouwt en hoe je aankijkt tegen de verhouding tussen mens en dier. "Ik vind dat we in ieder geval rekening moeten houden met gezondheid en welzijn van de dieren. Het dier moet gezond zijn en de kans krijgen om zich zo te gedragen dat het zich prettig voelt. We moeten geen dieren 'maken' waarvan het leven alleen uit lijden bestaat. Dat gevaar bestaat wel, want die donordieren moeten onder heel bijzondere omstandigheden worden gehouden, zodat er geen ziektekiemen bij kunnen die overgaan naar de mens. Dat kan leiden tot gezondheids- en welzijnsproblemen."

Dat welzijn is een aanvechtbaar criterium. Dieren kunnen immers niet vertellen hoe het met ze gaat. Brom: "Dat argument hoor je alleen van mensen die niets van dieren weten. Nemen we als voorbeeld mensen die een dier hebben: die weten bijna allemaal zeker dat hun

Aanpak humanistisch vormingsonderwijs boekt succes

Pesten op school jennnen, treite

DOOR JANSCHÖTTELNDREIER

Bijna iedereen heeft er in zijn jeugd wel eens mee te maken gehad: buitensluiting door het groepje 'leuke' kinderen dat in de klas de dienst uitmaakt, systematische plagerijtjes die eigenlijk niet leuk zijn, scheldwoorden voor alles dat van de norm afwijkt, één kind dat door de hele klas wordt doodgezwegen. Of fysiek geweld: samen dat éne klasgenootje pootje lichten, schoppen en slaan.

'Kleine' voorvalletjes met grote gevolgen. De stilte die lange tijd rondom dit onderwerp heerste, is de laatste jaren doorbroken. Onder meer door een SIRE-campagne en een landelijke actie van ouderverenigingen. Vanuit het humanistisch vormingsonderwijs (HVO) verscheen onlangs een studie- en werkmap over het thema. Inmiddels is door HVO-docenten met concrete 'anti-pest projecten' op verschillende scholen succes geboekt. Maar pesten zit diepgeworteld. Deze 'sociale natuurwet', waarop de rede moeilijk vat krijgt, vergt daarom een systematische en brede aanpak. Zo blijkt uit het verhaal van de kinderen van groep 8 van een basisschool in het Noord-Hollandse dorp Hoogwoud.

noo en en doodzwijgen

Pesten is een verschijnsel van alle tijden. Maar de gevolgen voor kinderen die er systematisch het slachtoffer van worden, blijken desastreuzer te zijn dan lang werd aangenomen. Schokkende gebeurtenissen hebben de afgelopen jaren het nieuws gehaald: de zelfmoord van een jongetje in IJmuiden die zich als gevolg van de pesterijen van zijn klasgenootjes verhing, het Duitse jongetje dat zich vorig jaar als ultieme wraakactie midden in de klas door het hoofd schoot.

Er zijn, zo heeft onderzoek inmiddels aangetoond, echter ook minder zichtbare gevolgen, die hun invloed vaak het hele leven doen gelden. Pesten kan leiden tot een beschadigde eigenwaarde, wantrouwen en faalangst. En later,

anders dan bij plagen, altijd een machtsongelijkheid. Het slachtoffer kan zich niet goed verdedigen. Vaak staat hij of zij alleen tegenover z'n belagers."

De pesters zijn echter niet de enigen die een rol spelen. Bob van der Meer: "Pesten is vrijwel altijd een groepsprobleem. Behalve de pesters en het slachtoffer is er ook een stille meerderheid die toekijkt. Zij willen niet kiezen tussen meedoen en verzet en onttrekken zich aan die keuze door dat wat er gebeurt te ontkennen of te bagatelliseren. Maar juist door hun zwijgen spelen zij een sleutelrol."

De slachtoffers zelf houden vaak ook hun mond over wat hen overkomt. Uit schaamte, of omdat zij denken dat zij

tot moeite met het aangaan van relaties. Soms durft het slachtoffer zelf geen kinderen te nemen uit angst dat hen hetzelfde zal overkomen.

Machtsongelijkheid

Pesten heeft alles met macht te maken. 'Pestdeskundige' Bob van der Meer, die jarenlang onderzoek naar het verschijnsel heeft gedaan: "Bij pesten is er,

het pesten zelf uitlokken. Soms hebben zij bij wijze van verdedigingsmechanisme zelfs hun zintuigen buiten werking gesteld. Zo wordt het pesten een groepsgeheim, dat door de hele klas tegenover leraren en ouders wordt bewaard.

Weinig aandacht op school

Ook docenten staan vaak niet boven

de processen die leiden tot pesten en uitstoten. Want al zit er een 'pest-piek' tussen tien en veertien jaar en worden momenteel bijna vierhonderdduizend kinderen in het basis- en voortgezet onderwijs regelmatig gepest, het verschijnsel beperkt zich niet tot kinderen. Volgens recent Duits onderzoek wordt ook binnen bedrijven één op de zeven volwassen werknemers door collega's en staf systematisch getreiterd en 't leven zuur gemaakt.

In groter maatschappelijk verband zijn volgens Bob van der Meer ook de joden- en homovervolgelingen verwant aan pesten. "Het komt steeds op hetzelfde neer: in tijden van crisis wordt een zon-

Bob van der Meer: Behalve de pesters en het slachtoffer is er ook een stille meerderheid die toekijkt. Juist door hun zwijgen spelen zij een sleutelrol.

debok gepakt. De voedingsbodem voor dit soort gedrag ligt in frustratie. Bij kinderen die pesten zie je vaak dat zij weinig aandacht krijgen van hun ouders. Of ze zijn zelf pest-slachtoffer geweest en zijn vastbesloten dit niet opnieuw te laten gebeuren." Net als in de 'volwassen' maatschappij, is ook bij

kinderen het regime waaronder zij leven van invloed. "Als leraren autoritair optreden, onderlinge competitie aanwakken of leerlingen als een nummer behandelen, is dat een vruchtbare voedingsbodem voor pesten."

Al met al noemt hij het 'merkwaardig' dat aan pesterijen op scholen nog steeds zo weinig aandacht wordt besteed. "Op school moeten kinderen worden voorbereid op de samenleving, maar de essentie van het samenleven met anderen leren ze er niet. Als de school voorbijgaat aan het feit dat sommige kinderen andere terroriseren om geld of snoep mee naar school te brengen, moet je niet verbaasd zijn als later groepen criminelen je restaurant komen afpersen."

Groepsproces

De kinderen van groep 8 van een basisschool in het Noord-Hollandse dorpje Hoogwoud ligt het onderwerp 'pesten' ook nauw aan het hart. Zij hebben er in grote getale een zonnige middag voor opgegeven om hun verhaal voor de Humanist te vertellen: in plaats van de vier kinderen die uw verslaggeefster had verwacht, zit de huiskamer van hun HVO-juf Diny Jansen volgestouwd met ruim twintig kinderen van tien tot twaalf jaar, die urenleng gretig vertellen over hun ervaringen. Ze hebben zoals zoveel schoolgroepen een pijnlijke pestgeschiedenis. Met dat verschil dat ze binnen hun HVO-lessen hebben geleerd om open over hun belevingen te praten: over hoe pesten binnen een groep werkt, waarom ze meedoen, hoe het doorbroken kan worden. Pesten, zo blijkt uit hun verhaal, is een subtiel en complex groepsproces, dat soms aan de robuuste dader-slachtoffer modellen ontglipt en niet simpel uit te roeien is.

Grote problemen zijn er geweest in wat nu groep 8 is. Daar rezen twee jaar geleden - in een tijd dat ook het docententeam onder interne spanningen gebukt ging - de pesterijen en onderlinge spanningen de pan uit. Diny Jansen: "Als ik na het speelkwartier het lokaal in kwam, zat de helft van de klas te huilen. Ze lagen volledig met elkaar overhoop. Kinderen kwamen met buikpijn naar school, de sfeer was volslagen verziekt."

FOTO: MICHAEL WIJNBERGH HH

In het speelkwartier voltrok zich, bij het overlooptje of tikkertje spelen, elke keer in een notedop de machtsstructuur van de klas. Een structuur die de kinderen inmiddels openhartig en zonder terughoudendheid verwoorden. "Patty is de leidster", zegt Rowan, zelf meestal een 'hofdame' van Patty. "Wij vinden haar gewoon allemaal heel erg leuk. Patty had dure Levi's aan toen ze op school kwam. Iedereen vond haar mooi."

Of het nu haar Levi's zijn of de intuïtieve beheersing van machtsmechanismen bij een kind dat opgroeit zonder voldoende veiligheid en aandacht - Patty bepaalde, en bepaalt nog steeds de gang van zaken in de groep. Wie gepest wordt en wie niet, wie mee mag doen met het overlooptje, wie daarbij 'af' is en wie niet. Al naar gelang haar pet staat, of haar teentjes geraakt worden. "Je moet met haar geen ruzie krijgen, ze is héél gevoelig," zeggen haar klasgenootjes met heilig ontzag. Iedereen kan het slachtoffer worden. Ook het groepje 'stoere meiden' dat Patty in wisselende samenstelling omringt en dat vaak actief meedoet met het pesten van de 'brave kinderen'. "Als zij zelf de pineut worden, lopen ze naar de brave kinderen toe", legt Mike uit. "Maar dat is altijd snel weer over, daarna pesten ze de braven weer. Die hebben 't lef niet om zelf te pesten. En de stoere kinderen hebben de goede scheldwoorden."

Diny Jansen: De meisjes gebruiken het buitensluiten, het doodzwijgen, het roddelen. Jongens dreigen met 'we krijgen jou nog wel', prikken fietsbanden lek.

Afwijkingen van de 'norm' vormen een dankbaar aanknopingspunt voor die scheldwoorden: *beugelbekkie* of *stotterkampioen* doen 't altijd goed. Ook als je de verkeerde kleren draagt of erg goed kan leren, word je gepest. "Je moet normaal zijn", constateert Rowan. Maar dat geldt kennelijk niet altijd. Patty zelf voldoet ook niet aan de norm: ze is voor een meisje erg lang.

Een zeker genoeg

Patty is eerlijk over haar motieven - al kan ze de macht die ze heeft maar moeilijk onder ogen zien. "Ik vind het leuk om te pesten. Al klinkt het stom. Ik doe het omdat ik me verveel. Dat iedereen altijd achter me aankomt en met me meedoet, daar kan ik óók niks aan doen! Soms heb ik het gevoel dat ik een duiveltje in me heb. Ik móet ge-

woon pesten, ik kan niet anders."

De andere kinderen pesten soms ook met een zeker genoeg. Een tuttige bloemetjeslegging of uitbundig dansen terwijl iemand 't eigenlijk niet kan, vraagt nu eenmaal om een afstraffing. Maar voor hen ligt de situatie ingewikkelder dan voor Patty. Zij hebben minder keuze. Zoals bij het treiteren van Mike, die met zijn Chinese uiterlijk vaak voor *grapjap* wordt uitgemaakt. Mike is vaak de pineut, want Patty vindt hem niet leuk. Vooral niet sinds hij haar *pancake head* heeft genoemd. Daar kan ze 'helemaal niet tegen'. "Dus pesten we hem", legt Rowan uit. "Patty wil dat en de rest doet het om erbij te horen. Ik doe 't zelf ook. Misschien vinden wij het 't allemaal eigenlijk niet zo leuk, maar we moeten wel. Want als we niet met Patty meedoen, worden we zelf de dupe."

Radeloos

Dat het inderdaad zo werkt, heeft Rowans tweelingzus Kelly, die zelf óók meestal in Patty's gelederen verkeert, twee jaar geleden aan den lijve ondervonden. Zij trekt veel op met de kleine roodharige Marieke, een turnkampioene (!) die tot de 'braven' behoort. Marieke werd in die tijd flink buitengesloten. Vooral toen haar oudere zus van school af was, sprak het groepje rond Patty af dat ze haar flink veel zouden pesten. "Want toen durfden we dat". Marieke pesten was ook extra leuk:

tale onveiligheid." Ook innige vriendschappen werden doorbroken, zoals die van Khaya met de 'brave' Nina. Khaya, die werd gepest met haar getinte huid, wilde zó graag niet meer buitengesloten worden dat zij Nina uiteindelijk liet vallen. Khaya kreeg inderdaad een 'middenpositie'. "Maar Nina is er werkelijk ziek van geweest", aldus Diny.

Jongens en meisjes

De huilpartijen en driftbuien werden steeds heftiger. Hoe machtelozer de kinderen zich voelden, hoe harder er werd gepest. Dit was het ergste bij de meisjes. De jongens zijn, in de woorden van Patty, "meer samen": "Die hebben geen lieverdjes." Maar ook bij hen zijn er piespaaltjes, al worden die vaak op andere manieren gepakt. "De meisjes gebruiken het buitensluiten, het doodzwijgen, het roddelen", constateert Diny Jansen. "Jongens zijn gewelddadiger. Ze wachten het slachtoffer na schooltijd op, dreigen met 'we krijgen jou wel', prikken zijn fietsbanden lek, of dwingen hem snoep of geld af te geven." Jongens als Mike en zijn beste vriend Jesse probeerden bij de meisjes wel eens vredesrecht te spelen. Maar ook bij hen liep 't speelkwartier vaak uit op dikke tranen. En ook Patty was vaak in tranen. Zij had het gevoel dat ze de hele klas over zich heen kreeg.

Voorschriften

Uiteindelijk vroeg de school Diny Jansen om in te grijpen. In het HVO-uur kwam het pesten centraal te staan. "Alles bleek met de kinderen bespreekbaar. Allemaal wilden ze heel graag iets aan het probleem doen", aldus Diny. Zij zette, onder begeleiding van twee psychologen, de kinderen aan het werk om samen regels vast te stellen waaraan iedereen zich moest houden. De kinderen waren het - vergeleken met nationale regeringen - snel eens. 'Geen kwetsende scheld- of bijnamen maken', 'niet roddelen', 'als je 't ergens niet mee eens bent, eerst praten voor je gaat slaan en schoppen', 'als iemand wordt gepest, moet je daar iets van zeggen', luidden enkele van de voorschriften. Wie zich het best aan de opgestelde regels hield - volgens een wekelijks door de kinderen zelf aangekruiste lijst - werd *Kanjer van de Week* en kreeg een oorkonde.

De kinderen toonden een grote inzet. "We wilden allemaal kanjer van de Week worden", zegt Rowan. Wie de regels overtrad, werd daar in het wekelijkse kringgesprek op aangesproken. Veel kinderen stapten ook na schooltijd naar de 'juf' als zich een onaange-

"Voor haar had je meer scheldwoorden, je was niet zo gauw uitgeluld." Marieke zelf was radeloos. "Ik stond vaak op 't punt om te gaan huilen". Toen haar vriendin Kelly haar in bescherming nam, werd dat door Patty hard afgestraft. "Patty ging meteen met de hele klas gezellig naar de bios, en Marieke en ik mochten niet mee", vertelt Kelly. "Ze deden dat heel uitdrukkelijk, waren luidruchtig bij het afspreken, zo van dóeoei, tot vanmiddag, leuk hè!" Zulke acties brachten Kelly in alle staten. "Ik heb hele nachten liggen janken in bed."

De gang van zaken had zijn weerslag op de hele klas. Diny Jansen: "De ene keer werd deze gepakt en buitengesloten, de andere keer die, net hoe Patty's grillige willetje uitpakte. Er was een to-

naam voorval had voorgedaan. Diny Jansen: "Bij die gesprekjes riep ik meestal ook de aanrichtster - vaak Patty natuurlijk. Die reageerde dan wel bokkig, maar de kwestie werd gewoon met haar samen besproken. Je kunt naar de pester wel een verwijtende vinger opsteken, zoals op veel scholen snel gebeurt, maar dat is niet terecht. Die kinderen doen het allemaal vanuit een onveiligheid. Als je op ze gaat hakken voelen ze zich dubbel bedreigd en pakken het slachtoffer daarna uit wraak extra hard terug."

Rust terug in de groep

De aanpak werkte. Langzamerhand keerde de rust in de groep terug. Diny Jansen: "De angst verdween. De kinderen werden geleidelijk spontaner. Ook de brave kinderen, zoals Nina en Mike. Zij waren niet meer de gesloten kindertjes van het afgelopen jaar, maar kwamen steeds vaker aan 't woord. En ze zeiden niet meer alleen maar wat Patty 't beste vond." De groep begon ook buiten schooltijd samen afspraken te maken. "En op feestjes werd voor 't eerst iederéén gevraagd."

Tegelijkertijd kwam er, merkte Diny Jansen, meer aandacht voor de andere schoollessen. "Achteraf gezien is dat natuurlijk logisch. Kinderen hebben geen ruimte om te leren als de sfeer verstikkend en bedreigend is."

Nu, twee jaar later, zijn de kinderen van de huidige groep 8 nog steeds blij met de resultaten. Nina en Marieke hebben 't door de betere groepssfeer "toch nog een béétje leuk gehad op school". En Mike - die er vroeger nog wel eens op timmerde - kan nu op een

ontspannen manier voor zichzelf opkomen. "Als ze nu racistisch naar me doen, haal ik m'n schouders op en lach erom. En dan pest ik zelf óók weer minder!"

Het pestinstinct en de groepsstructuur blijken echter diepgeworteld. De problemen zijn minder, maar niet óver. De keuze om niet met Patty mee te doen met pesten is nog altijd niet vrij. Zo vindt Rowan er geen doekjes om dat ze Patty te vriend houdt omdat ze straks naar dezelfde middelbare school gaan. "Anders gaat ze daar bij mijn klasgenoten meteen alles voor me verstieren." Eigenlijk zouden ze Patty zelf eens moeten laten voelen hoe het is om gepest te worden, vindt Rowan. "Zij weet gewoon niet wat het is."

Maar, in de woorden van Bob Van der Meer, de 'samenzwering om te zwijgen' is doorbroken. Wie getreiterd of buitengesloten wordt, kan de hulp van anderen inroepen. En de kinderen kunnen Patty aanspreken als die haar macht misbruikt. Ook Patty zelf is blij dat het probleem is aangepakt: "Anders was ik nog véél erger geweest!"

Voor Bob van der Meer is de geschiedenis van groep 8 opnieuw een bewijs dat pesten systematisch moet worden aangepakt. "Op de meeste scholen blijft het nu bij een incidenteel lesje of projectje. Als men daarna terugkeert tot de orde van de dag, is alles zo weer

bij het oude. Om blijvende resultaten te boeken moet er ook blijvend werk van worden gemaakt." Daarbij moet de aandacht niet alleen uitgaan naar de daders en slachtoffers, maar ook naar de groep eromheen, en naar de leraren en ouders. "Dat is echt van groot belang. Want de kinderen hangt continu een Zwaard van Damocles boven het hoofd. Alleen als het probleem op alle fronten wordt aangepakt, kunnen we zorgen dat dat zwaard niet meer naar beneden valt."

Met dank aan: Anton, Ronald, Annedien, Moniek, George, Jari, Leo, Hendrik, Sofie, Ronnie, Marieke, Jessie, Rowan, Mike, Nina, Patty, Khaya, Kelly en Maartje.

Alle kinderen die aan dit artikel hebben meegewerkt, heten in werkelijkheid anders.

De HVO-werkmap 'Pesten: Onwijs!' met les-ideeën voor HVO-docenten, en de bijbehorende studiemap 'Pesten en zo' zijn uitgebracht door het Pedagogisch Studiecentrum Humanistisch Vormingsonderwijs te Utrecht.

In het speelkwartier voltrok zich bij het overlooptje of tikkertje spelen elke keer in een notedop de machtsstructuur van de klas.

FOTO: CO DE KRUIJF HH

Bij kinderen die pesten zie je vaak dat zij weinig aandacht krijgen van hun ouders.

Verbreden van het draagvlak

In het afgelopen halfjaar zal het velen duidelijk zijn geworden dat, om het Humanistisch Verbond de maatschappelijke rol te kunnen laten vervullen die het naar veler oordeel toekomt, draagvlakverbreding een absolute noodzaak is. Die noodzaak is extra aangescherpt doordat subsidies van de zijde van het Ministerie van WVS per 1 januari a.s. abrupt worden beëindigd. Een plotselinge inkomstenvermindering van een half miljoen gulden. Eerder is in deze rubriek al gemeld dat o.a. door deze verslechtering van onze financiële positie een ingrijpende herziening van functies en taken op het landelijk bureau onvermijdelijk is geworden. Paradoxaal genoeg zal met de straks verminderde menskracht nog doelmatiger en gericht moeten worden gewerkt aan het uitbreiden van de activiteiten, parallel aan werving van meer leden, donateurs en abonnees op dit blad. Gelukkig dat er (vooral ook in de afdelingen) zoveel vrijwilligers zijn die daarbij helpen snel vooruit te komen. Maar ook los van die financiële druk is de doelstelling van draagvlakverbreding - het is al dikwijls eerder gesteld - in wezen een afgeleide behoefte in de maatschappij aan antwoorden op levensbeschouwelijke vragen vanuit een humanistische invalshoek. Het beleidsplan 1996/98 van het Verbond (op aanvraag verkrijgbaar bij het landelijk bureau) beschrijft uitvoerig hoe in de naaste toekomst aan die draagvlakverbreding zal worden gewerkt. In samenhang daarmee is en

wordt op verschillende plaatsen uitvoerig gediscussieerd op welke wijze het Humanistisch Verbond zich moet presenteren en profileren. In die discussie zijn de begrippen 'expliciet' en 'impliciet' humanisme omhoog gekomen als de 'toppers van nu'. Daarbij worden deze begrippen hier en daar benaderd als ferm tegengesteld. Zij worden door sommigen beschouwd als uiterst bepalend voor het beoogde profiel van de humanistische beweging. Zoals in het beleidsplan wordt uiteengezet zien wij de begrippen impliciet/expliciet als kenmerken van

een benaderingswijze van verschillende doelgroepen. Vanuit die denkwijze zijn de begrippen complementair en kunnen over en weer versterkend werken. In de Algemene Leden Vergadering op 25 november en ook daarna zal de discussie zonder twijfel verder vorm krijgen als onderdeel van de primaire doelstelling: versterk het draagvlak van het Verbond, maak het breder erkend en voor de geïnteresseerden volstrekt herkenbaar.

Namens het hoofdbestuur
Joop Puls
(algemeen secretaris)

Besturen gaat niet over mensen!

Bent u actief in een bestuur van een maatschappelijke organisatie, zoals een regionale omroep of een woonzorgcentrum, of maakt u deel uit van bijvoorbeeld een adviesraad? En vraagt u zich ook wel eens af of het in al die beleidsstukken, richtlijnen en besluiten nog wel over mensen gaat? Dan is dit de training voor u! Rien Sparnaaij, docente van het Centrum voor Training, Vorming en Advies 'Overcinge-de-Klencke' gebruikt verschillende werkvormen om uw idealen en goede voornemens in verband te brengen met de weerbarstige praktijk. De training draait om vragen als:

- Waaruit blijkt dat u vanuit een humanistische achtergrond werkt?
- Wat is de betekenis van die achtergrond?
- Waarin is een bestuur met humanisten anders dan een zonder?
- Hoe kunt u uw functioneren verbeteren?

- Welke praktische belemmeringen ervaart u?

De training wordt gehouden in Havelte (Dr.), van vrijdag 23 februari, 19.30 uur, tot zaterdag 24 februari, 16.00 uur. Aanmelding: door overschrijving van f 50,- p.p. deelnemerskosten op girorekening 197930 van het Humanistisch Verbond, onder vermelding van 'Training besturen'. Inschrijving geschiedt op volgorde van binnenkomst. Meer informatie: afdeling Verenigingszaken, 030-2392143 (Hélène van Dijk).

Drugsbeleid

Op zondag 12 november om 10.30 uur houdt M. Stollega, directeur CAD Assen, een inleiding over het drugsbeleid. Plaats: Humanistisch Centrum, W.A. Scholtenstraat 2, Groningen. Meer informatie: 050-3128750 (Humanistisch Centrum).

Minder consumptie, meer milieu?

Op donderdag 23 november, om 20.00 uur (koopavond!) organiseert HV-afdeling Leiden en omstreken een avond over het consumptievraagstuk met Henk Tieleman en Rob Tielman. Hoe is het zover gekomen dat de burger zijn bestaan vooral zin geeft door steeds meer te consumeren, steeds meer aan te schaffen, steeds verder op reis te gaan? Dwingt het milieuprobleem tot verstandige keuzen voor het 'goede leven'? Moet die burger van wieg tot graf worden aangespoord tot verandering van consumptiegedrag? En hoe vermijdt je dan verkettering en betutteling?

Henk Tieleman, econoom en antropoloog, is als hoogleraar verbonden aan de Universiteit Utrecht. Hij geeft zijn visie op de grenzeloze economie en het ontstaan van 'consumentisme'. Rob Tielman, als socioloog aan de Universiteit Utrecht verbonden, oud-voorzitter van het Humanistisch Verbond en tot voor kort bijzonder hoogleraar namens de stichting Socrates, stelt de vraag hoe we individuele keuzevrijheid aan verantwoordelijkheid voor het milieu kunnen verbinden. In het forum zitten ook Rob van Lint, voorzitter van de Leidse Milieuraad, voor de praktijk van politiek en beleid en Gemma Boetekees, Milieudefensie, voor vragen over consumentennacties. Plaats: hotel-restaurant-café Nieuw Minerva, Boommarkt 23/hoek Vrouwensteeg, Leiden. Toegang vrij. Inlichtingen: tel. 071 - 5315747 of 071 - 5171720.

RTV programma's

RADIO

Maandag op Radio 5

13.10-14.00 uur

Het voordeel van de twijfel

Een tot nadenken stemmen-
de documentaire

14.02-15.00 uur

Boven het dal

(Live)interviewprogramma
met gasten die in hun leven
nog plaats hebben voor
idealen

3x per maand
17.45-18.00 uur

Kwartier humanisme
Programma over de huma-
nistische beweging In
november ondermeer aan-
dacht voor het jubileum-
symposium van HV en
Humanitas

21.02-21.45 uur

De verbeelding

Programma over boeken en
schrijvers

21.45-22.00 uur

Het radioverhaal

Programma over boeken en
schrijvers

vanaf 21.45 uur

Het radioverhaal

Een kort klankbeeld ge-
maakt door radiotalent

Raadpleeg voor nadere in-
formatie over de radiopro-
gramma's op de dag van
uitzending Teletext pagina
255.

TELEVISIE

1995 en 1996 staan in het
teken van het 50-jarig jubi-
leum van het Humanistisch
Verbond. In die 50 jaar is er
binnen het geestelijk werk
van het HV veel veranderd,
maar wat gebleven is, is dat
mensen geholpen worden
zelf tot een keuze te komen
op belangrijke momenten in
het leven. In vier program-
ma's belicht de HOS het
werk van de raadslieden en
geestelijk verzorgers.

**Donderdag 2
november
22.40 - 23.15 uur**

**50 jaar actief huma-
nisme: Humanistisch
Vormings Onderwijs**
Het Humanistisch Vor-
mingsonderwijs (hvo) ver-
zorgt lessen op basis- en
middelbare scholen, vaak
op verzoek van leerkrachten
en/of ouders en leerlingen.
Deze vorm van onderwijs
bestaat voor wat het basis-
onderwijs betreft, sinds de
jaren zeventig en is bedoeld
om kinderen vormingson-
derwijs te geven vanuit de
humanistische levensover-
tuiging; de hvo-docent
zoekt in de lessen samen
met de kinderen wat de ei-
gen waarden en normen van
de kinderen zijn.

Twee mensen die deze vorm
van onderwijs verzorgen,
worden gevolgd. Een in
Amsterdam, op een basis-
school, en een in Emmel-
oord, op een middelbare
school. Pas enkele jaren is
er de mogelijkheid om in
het voortgezet onderwijs
lessen hvo te volgen; de nog
jonge ervaringen zijn voor-
namelijk positief.
Gemaakt door Robbert
Bleys en Hedda van Gen-
nep.

**Donderdag 9
november
22.40 - 23.15 uur**

50 jaar actief huma- nisme:

Studentenraadswork
Willemien Fraaije (49) had
ooit een cursus humanis-
tisch vormingsonderwijs ge-
volgd en was werkzaam in
het jongerenwerk, toen zij
in 1987 begon met het Hu-
manistisch Studentenraads-
werk (hsw). Ze werkt nu
tien uur per week aan de
Technische Universiteit in
Eindhoven. Ze moest haar
superieuren eerst overtuigen
van de noodzaak van haar
werk, voordat zij bereid wa-
ren geld te steken in deze
tak van studentenverzorg.
De prestatiebeurzen, de race
om die goeie baan na het
behalen van een diploma,
bang zijn eruit te vallen,
geen perspectief hebben; de
studentenwereld is er tegen-
woordig veeleer een van
stress dan van plezier. Wil-
lemien Fraaije heeft voor
studenten groepen opgezet
waarin zij elkaar wekelijks
ontmoeten en verder heeft
ze een inloopspreekuur.
Daar krijgt ze onder andere

te maken met een Afrikaan-
se student die voorbestemd
is in zijn geboorteland stam-
hoofd te worden, maar die
na zijn studie informatica
geen zin heeft terug te keren
naar Afrika, of met een stu-
dent die moeite heeft de
plotselinge dood van zijn
vader te verwerken.
Gemaakt door Charles
Leeuwenkamp.

**Donderdag 23
november
22.00 - 22.30 uur**

Dossier Deborah

Eerste van drie nieuwe tele-
visiedrama's, alle over di-
lemma's van onze tijd, ge-
maakt in samenwerking
met het Rotterdamse to-
neelgezelschap Ro-Theater.
Dossier Deborah verhaalt
over een moeder die haar
kind, met geringe levensver-
wachting en ernstige afwij-
kingen, niet in het zieken-
huis wil laten sterven. Lie-
ver neemt ze er zelf de ver-
antwoordelijkheid voor.

Donderdag 30 november
22.00 - 22.30 uur

Berichten uit de bezemkast

Tweede van drie nieuwe televisiedrama's, alle over dilemma's van onze tijd, gemaakt in samenwerking met het Rotterdamse toneelgezelschap Ro-Theater. Berichten uit de bezemkast gaat over een oude vrouw. Oud, maar niet te oud om haar eigen huishoudinkje te runnen. Een klein ongelukje en ze breekt haar been. Nu ligt ze al een paar maanden in het ziekenhuis, eerst op zaal, maar langzaam is ze weggeschoven naar een kamertje zo klein als de bezemkast op de bovenste verdieping. Ze wil zo gauw mogelijk naar huis, maar de dokter, de hoofdverpleger en de psycholoog komen langs: Als het zover is, heeft u dan ook over euthanasie nagedacht?

Verder in november op televisie:

De laatste drie afleveringen van Lipstick on your collar (zie vorige Humanist) en een aantal herhalingen van YOY, die uitgezonden worden in het kader van de zogenaamde dagtelevisie. De volgende uitzendingen staan gepland:

Maandag 6 november
15.30 - 16.00 uur
Nederland 3

YOY - Op kamers

Van 30 uur les per week naar 8 uur college per week. Van het beschermende ouderlijk huis in een klein dorp naar de chaos van een kamer in de stad. Hoe ingrijpend verandert dat je leven nu helemaal? Op zoek naar jongeren die niet lang geleden het ouderlijk huis hebben verlaten om

zelfstandig op kamers te gaan wonen, stuitte YOY voornamelijk op studenten. Want hoe je het ook wendt of keert, op kamers gaan lijkt onlosmakelijk verbonden met studeren. Het zijn dan ook studenten die vanavond kond doen van de prettige en minder prettige ervaringen van 'het op kamers gaan': de vrijheid, de nieuwe regels en het op en neer reizen tussen oude en nieuwe vrienden.

Maandag 13 november
15.30 - 16.00 uur
Nederland 3

YOY - Mijn plek jouw plek

De broer van Fritzen Felius heeft een ernstige vorm van epilepsie. Sinds zijn veertiende woont hij daarom niet meer thuis. Maar tot die tijd is Fritzen samen met hem opgegroeid. Hoezeer heeft dat de jeugd van Fritzen beïnvloed? Vanzelfsprekend is altijd de meeste aandacht uitgegaan naar haar broertje, hoe haar ouders ook hun best deden om Fritzen niet achter te stellen. Ze heeft nog steeds het gevoel een eigen plek te hebben moeten veroveren in het gezin. YOY ging kijken hoe Fritzen opgroeide en nu leeft. Op school heeft ze, als afstudeerproject, een theatervoorstelling gemaakt over het leven met een gehandicapte broer of zus. Daaruit zijn in YOY enkele fragmenten te zien.

Maandag 20 november
15.30 - 16.00 uur

YOY - Au pair

Twee jongeren gevolgd die tijdens een mooie zomerdag naar het buitenland vertrokken, niet op vakantie maar om er een jaar au pair te gaan werken. Noëlle (18)

ging naar Parijs en Maarten (18) naar Londen.

Beiden hebben er nu een half jaar opzitten. Klopt de werkelijkheid met de verwachtingen die ze hadden voor ze vertrokken? Behalve Noëlle en Maarten werden ook andere au pairs opgezocht om alles te weten te komen over de praktische problemen, de louterende eenzaamheid en de onweersaanbare heimwee.

Maandag 27 november
15.30 - 16.00 uur

YOY - Uit het hart geschreven

Hans Sahar en Naima El Bezas zijn jong, begin twintig, en staan op het punt te debuten met een roman. Naima begon al te schrijven toen ze heel jong was en sinds die tijd heeft het voor haar de functie gehad van vluchten uit de werkelijkheid, want in die werkelijkheid voelt ze zich, ook al is ze geboren en getogen Alphen-aan-den-Rijnse, soms ontheemd. Haar roman, De weg naar het noorden, gaat over een Marokkaanse man die, op zoek naar zijn geluk in Europa, verward raakt in een netwerk van smokkel, hasjhandel en criminaliteit.

In YOY zien we Naima ondermeer in discussie met haar vriendinnen over het boek: de meningen zijn nogal verdeeld. Bij de uitgeverij zien we hoe Naima voorbereid wordt op de aandacht die er van de media zal komen zodra haar roman verschijnt.

Hans begon te schrijven toen hij in de gevangenis een straf van twee jaar uit-

zat. Dat leverde zoveel enthousiaste reacties op dat hij noest doorwerkte tot er een manuscript lag, waarover de uitgever al even enthousiast was. Hans' boek, 'Hoezo bloedmooi', gaat over de in Den Haag opgroeiende Abi, die voortdurend in geldproblemen zit wat hem aan de rand van de samenleving doet belanden. Waar Naima literair onderlegt is en zich graag mag spiegelen aan De Balzac en de gezusters Bronte, is Hans nooit verder gekomen dan Oorlogswinter van Jan Terlouw. Toch schrijven ze in zekere zin over hetzelfde. Net als Naima's boek, gaat Hans' roman over hedendaagse Marokkanen die volop in de problemen raken. Ook Hans wordt door zijn uitgever voorbereid op de publiciteit die de verschijning van zijn roman teweeg zal brengen.

HV • NIEUWS

Inleiding Emmanuel Levinas

Op zondagochtend 5 november, om 10.00 uur, verzorgt de filosoof dr. Jan Keij een lezing over 'Een beeld van de mens; inleiding in het denken van Emmanuel Levinas'. Plaats: dienstencentrum 'Schapenkamp', hoek Groest/Schapenkamp, Hilversum.

Meer informatie: 0294-234868 (Gordon Schaake).

Betekenis van het gezin

Op zondagochtend 3 december, om 10.00 uur, verzorgt dr. Marijke Prins, docent aan de Universiteit voor Humanistiek, een lezing over 'De betekenis van het gezin voor mens en samenleving'. Plaats: dienstencentrum 'Schapenkamp', hoek Groest/Schapenkamp, Hilversum. Meer informatie: 0294-234868 (Gordon Schaake).

Persoonlijke levensgeschiedenis

Op zondag 12 november, om 10.00 uur, verzorgt Ina Brouwer, docent aan de Universiteit voor Humanistiek, een lezing over 'Hoe gaan we om met onze persoonlijke levensgeschiedenis'. Plaats: Goois Lyceum, Bussum. Bijdrage: f 6,-.

Conflicten in gezin

Op dinsdag 21 november, om 20.00 uur, spreekt drs. Shanti van Iersel over 'Omgaan met conflicten'. Hij spitst dit toe op het uitpraten van conflicten in het gezin, waarbij gebruik wordt gemaakt van de ideeën van Thomas Gordon (auteur van 'Luisteren naar elkaar').

Plaats: 'de Merelhof', Langewijk 267, Drachten. Meer informatie: 0512-361631 (M. de Jong) of 0512-514858 (C.A. Plu).

Het leven een kunstwerk?

In het weekend van 25 en 26 november organiseert de werkgroep van **alleengaande humanisten** een symposium over 'De kracht van de eenzaamheid, het leven een kunstwerk'. Sprekers: H.L.M. Coenen, hoogleraar aan de Universiteit voor Humanistiek en Max van Rooy, architectuurcriticus. Op zondag een optreden

van voordrachtskunstenaar Liselore Gerritsen en harpiste Erika Waardenburg. Plaats: Conferentieoord Drakenburgh, Baarn. Kosten: f 200,- p.p. Informatie en opgave: 0591-622648 (Agnes de la Rie).

Beeldhouwer Rodin

Op zondagochtend 10 december, om 10.30 uur, verzorgt mevrouw O. van Dapperen Ballot, docent kunstgeschiedenis aan de Hogeschool Amsterdam, een lezing over de beeldhouwer Rodin. Plaats: Rosa Spierhuis, Laren. Na afloop rondleiding in het Singermuseum in Laren.

Ongezonde produkten

Op woensdag 29 november, om 20.00 uur, organiseren het Humanistisch Verbond Eemland, Humanitas Eemland en Milieudefensie Amersfoort samen een avond over de schade die veel consumptieprodukten veroorzaken, niet alleen aan het milieu, maar ook aan onze eigen gezondheid. Plaats: 'de Amershof', Snouckaertlaan 11, Amersfoort. De entree bedraagt f 2,50 per persoon. Meer informatie: 033-4805906.

Bedreiging Islam

Op zondag 10 december om 15.15 uur houdt U. Vermeulen, hoogleraar oosterse culturen aan de universiteit van Gent, een lezing over de Islam als levensgroot probleem voor de moslim zelf in deze moderne tijd. Plaats: Juriaan Pels Wooncentrum, Geestakker 46, Eindhoven (grote zaal). Meer informatie: 040-2534398 (Ico v.d. Willik).

Beeld van een mens

Op zondag 12 november om 14.30 uur houdt Jan Keij een prikkelend betoog over wat de mens nou eigenlijk is volgens de filosoof Emmanuel Levinas. Plaats: Praathuis, Van Dorenborchstraat 1, Zutphen. Meer informatie: 0575-528850 (Inge Hoekstra).

Gewetenloze samenleving

Op dinsdag 28 november om 20.00 uur houdt Douwe van Houten, hoogleraar sociale beleidsplanning en organisatie aan de Universiteit voor Humanistiek, een lezing over humane perspectieven voor de huidige vechtmaatschappij. Plaats: De Poelewei, Mgr. de Vetstraat 2, Breda. Meer informatie: 076-5211966 (Riek Kortland).

Door de eeuwen heen

Op donderdag 30 november houdt de heer Hoekstra, auteur van het boek 'De verscheidenheid van de verschillende godsdiensten en levensbeschouwing' een lezing over de geschiedenis van levensbeschouwingen. Plaats: De Berkhof, Walienstraat 33, Winterswijk. Meer informatie: 0543-514988 (J. de Fauw).

Doodstraf als remedie

Op woensdag 13 december houdt Paul Cliteur, voorzitter van het Humanistisch Verbond, een inleiding over de vraag of de doodstraf de remedie is tegen criminaliteit. Plaats: Humanistisch Centrum, Speerstraat 9, Amsterdam.

Meer informatie bij het centrum: 020-6763712, tussen 10.00 en 12.00 uur.

Zelfbeschikking en ethiek in gezondheidszorg.

Op zondag 26 november om 14.30 uur houdt Rob Buitenweg, docent aan de Universiteit voor Humanistiek, een lezing over zelfbeschikking in de gezondheidszorg. Plaats: 't Centrum, Kalksteeg 16, Arnhem.

Meer informatie: 026-2649378 (W. de Jong).

Ethiek van de zorg

Op zondag 10 december om 10.30 uur houdt Marian Verkerk, bijzonder hoogleeraar namens de stichting Socrates aan de rijksuniversiteit van Groningen, een inleiding over zorg. Plaats: Humanistisch Centrum, W.A. Scholtenstraat 2, Groningen. Meer informatie: 050-3128750 (Humanistisch Centrum).

Introductie cursus humanisme

Mert Kremer, docent humanistiek, verzorgt in Drachten een cursus van vier woensdagavonden op 14, 28 februari en 13, 27 maart '96. De kosten bedragen f 25,- voor leden en f 52,50 voor niet-leden: voor dit bedrag ontvangen de laatsten tevens een abonnement op de Humanist voor één jaar. Informatie en opgave: 0512-361631 (Marten de Jong) of 0512-515338 (Joop Kroos).

Maak kennis met het Humanistisch Verbond

Weet u nog van de Ark' in Nunspeet?

Het bestuur van de afdeling NoordWest Veluwe onderzoekt de mogelijkheden om aan het 50-jarig jubileum van het HV op de NoordWest Veluwe een eigen invulling te geven. Gedacht wordt aan de mogelijkheid om het voormalige humanistisch vakantiecentrum de 'Ark' in Nunspeet als middelpunt van een activiteit te nemen. We roepen daarom mensen op die op de een of andere wijze herinneringen hebben aan de, ruim 30 jaar geleden door brand verwoeste, 'Ark'. Misschien hebt u er bijeenkomsten bijgewoond, misschien hebt u uw vakantie er doorgebracht, misschien kent u anderen die dit (ook) hebben gedaan: laat het ons weten! Bel Anja Bömer, tel. 0341-252968.

Aangeboren of aangeleerd?

De Jonge Humanisten organiseren op zondag 26 november in Amsterdam een themadag over de verschillen tussen mannen en vrouwen. Zijn vrouwen echt intuïtief en mannen egocentrisch en dominant? Zijn dit aangeboren rolpatronen, of handelen we vanuit aangeleerd gedrag? En hoe zit dat in andere culturen? Plaats: HV-pand, Speerstraat 9. Kosten: f 10,- voor leden en f 12,50 voor niet-leden van de JH. Informatie en opgave: 020-6311237 (Arno Lutter) of 020-6368213 (Annemarie Steenbergen).

Religieus humanisme

Op zondag 12 november om 14.00 uur houdt Albert Nieuwland, docent aan de Universiteit voor Humanistiek, een inleiding met discussie na over religieus humanisme. Plaats: 'de Schakel', Archimedesstraat 9,

Nijmegen. Meer informatie: 024-6421004 (G. Cayman).

Geen tijd!

Op zondag 10 december om 14.00 uur houdt Theo Beckers, hoogleraar vrijetijdswetenschappen aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, een inleiding over vrije tijd, werkdruk en tijdgebrek. Plaats: 'de Schakel', Archimedesstraat 9, Nijmegen. Meer informatie: 024-6421004 (G. Cayman).

Verslavend lekker en nooit genoeg

Binnen het Directoraat-Generaal Milieubeheer van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer is een project 'Duurzaam Consumeren' opgestart met als taak het gelijknamige onderwerp uit te diepen: in een probleemverkennde notitie voor de Tweede Kamer zullen mogelijkheden geschetst worden om tot duurzame consumptiepatronen te komen. Ter voorbereiding van de notitie is kort geleden een brainstorm gehouden waaraan ambtenaren van lagere en hogere overheden, wetenschappers, mensen uit het bedrijfsleven en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties hebben deelgenomen. Ook het Humanistisch Verbond werd uitgenodigd, omdat het Verbond eind 1994 het symposium 'Verslavend lekker en nooit genoeg; consumptiemotieven in deze tijd' organiseerde. In mei van dit jaar verscheen ook een boek met die titel onder redactie van G. van Dijk en G. Potman. Deze bundel (150 pagina's) kan voor f 25,- (winkelwaarde f 29,90) besteld worden bij Ariane de Brauw, Humanistisch Verbond, Postbus 114, 3500 AC Utrecht, tel. 030-2392131.

Vrijheid, rechtvaardigheid en respect voor menselijke waardigheid. Het Humanistisch Verbond draagt deze waarden uit door zich sterk te maken voor het recht op zelfbeschikking, voor gelijke behandeling, voor mensenrechten. Door het bevorderen van maatschappelijke discussies over medische ethiek, de vluchtelingenproblematiek en het consumptievraagstuk.

Maar ook door bijvoorbeeld in ziekenhuizen en gevangenissen geestelijke verzorging te bieden.

Pasklare antwoorden heeft het Humanistisch Verbond niet, wel een inspirerende visie en kritische vragen.

Hiernaast drie mogelijkheden om kennis te maken met het Humanistisch Verbond.

1. ABONNEE OP DE HUMANIST

Wat leest u in de Humanist, het maandblad van het Humanistisch Verbond?

Elk nummer besteedt aandacht aan maatschappelijke en ethische onderwerpen. Boeiende mensen vertellen over hun normen, drijfveren en de keuzes die zij maken. Behalve interviews treft u in de Humanist natuurlijk ook artikelen, boekbesprekingen, prikkelende meningen en cartoons aan.

Nieuwsgierig geworden?

Probeer de Humanist eens een jaar, dat kost u slechts f 42,50. Vul de kaart in en stuur 'm op. Vandaag nog!

2. DONATEUR VAN HET

HUMANISTISCH VERBOND

Met ingang van 1995 kunt u donateur worden van het Humanistisch Verbond. Daarmee maakt u het voortbestaan van activiteiten en de opzet van nieuwe projecten mogelijk. Uw financiële bijdrage is van groot belang nu de overheid elk jaar minder subsidie verstrekt en andere inkomsten niet meer groeien. Als donateur ontvangt u ten minste twee keer per jaar informatie over onze activiteiten en projecten, waarbij één keer een nummer van de Humanist. U bent al donateur van het Humanistisch Verbond voor f 35,- per jaar. Natuurlijk is een hogere bijdrage welkom! Als u eerst meer informatie wilt, kan dat ook. Vul de kaart in en stuur 'm op! Alvast hartelijk dank voor uw steun!

3. LID VAN HET

HUMANISTISCH VERBOND

Waarom lid worden van het Humanistisch Verbond?

Als lid steunt u het Humanistisch Verbond.

U maakt daarmee activiteiten en projecten mogelijk die gericht zijn op een menswaardige samenleving. Ook ontvangt u automatisch het maandblad Humanist, een belangrijke bron van inspiratie in een wereld die uw keuzes dagelijks op de proef stelt. U kunt gratis deelnemen aan themabijeenkomsten in uw regio en u krijgt korting op landelijke symposia. Het Humanistisch Verbond heeft meer dan 60 afdelingen in het land. Als u wilt, ontvangt u informatie

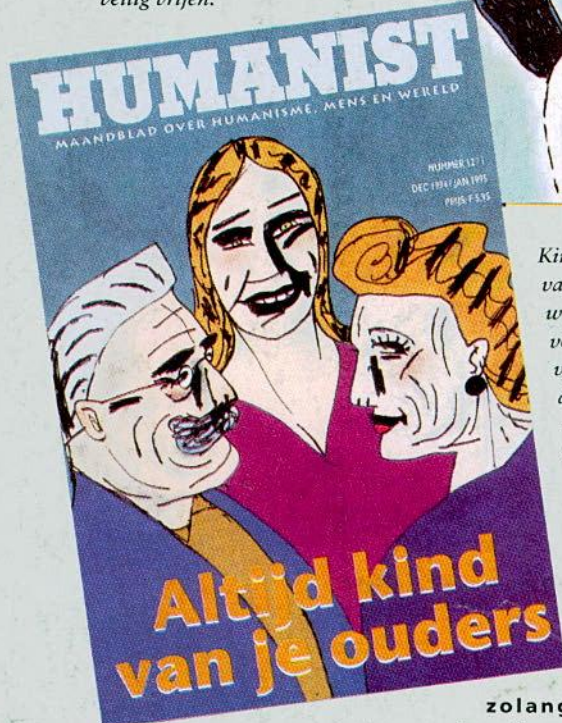
over plaatselijke activiteiten, cursussen en lezingen.

De minimum-contributie bedraagt f 75,- per jaar. Een hogere bijdrage is natuurlijk welkom! Voor leden met een inkomen lager dan f 18.000,- bruto per jaar is de minimum-contributie f 45,-. Jongeren tot 27 jaar betalen slechts f 35,- per jaar. Per lid kan één persoon op hetzelfde adres kiezen voor een gratis medelidmaatschap. Een medelid ontvangt geen extra Humanist. Als u eerst meer informatie wilt, kan dat ook. Stuur de ingevulde kaart aan ons op. Wij hopen u als lid te mogen begroeten.

Speciale aanbieding drie themanummers voor f 12,50

De dubbeldikke themanummers van de Humanist zijn zeer gewild bij de lezers. Veel mensen bestellen extra exemplaren omdat ze hun eigen exemplaar hebben weggegeven aan familie, vriend, buur, collega of kennis. Zolang de voorraad strekt hebben we nu voor u drie speciale themanummers in de aanbieding.

Je lust en je leven: 70 pagina's over genot, normen en waarden, taboes en tradities. 'Lust' is nog altijd het meest gevraagde nummer. En dat is geen wonder: lust is een van de prettigste ervaringen die een mens kan overkomen. Susie Orbach vertelt waarom vrouwen vaak bang zijn voor hun lusten. En denken mannen echt dat ze het na die eerste keer allemaal al weten? Een bezoek aan een Amsterdamse polikliniek laat zien dat lust al snel in 'last' kan omslaan. Een kwestie van wel of niet veilig vrijen.

Zit u ook wel eens te peinzen over een beslissende keuze, die u voor uzelf zou willen maken. Of over een kans die u bevestigd heeft? Dan is het themanummer 'Keuzes in het leven' echt iets voor u. Daarin worden grenzen afgetast, vragen gesteld, mogelijkheden overwogen en meningen geopperd. Wanneer kies je voor een kind? Ziek worden is weer zo iets waarvoor je kiest, dat overkomt je. Hoe ga je daar mee om? Wat mensen zijn of doen, wordt bepaald door erfelijkheid, opvoeding en omstandigheden. Maar ook door overtuiging, intuïtie, ambitie en wilskracht. En door toeval, pech en het (nood)lot. Hoeveel speelruimte is daarbij voor vrije wil en eigen keus?

Kind van je ouders. Daarover gaat het themanummer van de Humanist van vorig jaar. Het is een onderwerp dat iedereen aanspreekt. Geen wonder, want kind van je ouders blijf je, ook wanneer je al lang volwassen en zelfstandig bent. Zelfs als je ouders dood zijn. De band is vaak onzichtbaar en onbewust, maar onverbreekbaar. Hoe ga je om met de positieve en negatieve dingen die je hebt meegekregen? Vaak is er die worsteling: je bent geworden die je moest zijn, maar je wilt zijn die je bent. Waarvan wil je je bevrijden en wat geef je zelf weer door aan je kinderen? En hoe ga je om met je ouders als ze oud zijn, als de rollen omdraaien? In dit nummer alles over de ruzies, de eisen, de erfenis, maar over de vreugde, de inspiratie en de verbondenheid.

Zo bestelt u

Maak f 12,50 over op giro 58 van het Humanistisch Verbond te Utrecht onder vermelding van 511HUM. En u weet:

zolang de voorraad strekt, dus wacht niet te lang!